

**BİR MÜFESSİR OLARAK
İMAM MÂTÜRÎDÎ**

BİR MÜFESSİR OLARAK İMAM MÂTÜRÎDÎ

Editör

Ali KARATAŞ
Gökhan ATMACA
Bayram DEMİRCİGİL
Soner AKSOY

Sayfa ve Kapak Düzeni

A. Azzam ÖZEL

ISBN

978-625-8085-33-4

Baskı- Cilt

Step Ajans

Göztepe Mahallesi Bosna Caddesi No.11 Bağcılar / İstanbul
Tel. 0212 446 88 46 Fax. 0212 446 88 24
Matbaa Sertifika No: 45522

CEMÂZİYELEVVEL - 1444 / ARALIK - 2022

1. BASKI

kitâbî

Ziya Gökalp Mahallesi, Abdullah Paşa Caddesi, No:28
Başakşehir/İstanbul

Telefon/Faks: 0212 512 45 43 - 512 51 66 - 512 90 40

WhatsApp Hattı: 0212 909 80 86 Web: www.bekakitap.com

Eposta: bekayay@hotmail.com

Yayıncılık Sertifika No: 50128

kitâbî Beka Araştırma Danışmanlık Reklamcılık Eğitim
Yayıncılık ve Tic. Ltd. Şirketi'nin tescilli markasıdır.

**BİR MÜFESSİR OLARAK
İMAM MÂTÜRÎDÎ**

kitâbî

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Kur'ân'ın Kur'ân'la Tefsiri Bağlamında Mâtürîdî ve Şinkîti'nin Tefsirlerinin Mukayesesi -Yûnus Sûresi Örneği-

Sevim GELGEÇ¹

Giriş

En temelde ilâhî kelamın dünya görüşünün merkezini tevhit oluşturmaktadır.² Bu tevhit, müşriklerin tasavvurunda olduğu gibi ortaklar edinmek suretiyle parçalanmış, ötelenmiş bir Allah inancı değildir. Nitekim Cenâb-ı Hak tek olup eşi, benzeri, ortağı ve yardımcısı yoktur. Bir başka deyişle Kur'ânî dünya görüşünde tevhit bir bütündür, parçalanmayı kabul etmez. Kur'ânî dünya görüşünün temelini oluşturan bir başka konu da ahiret düşüncesidir. Zira ahiret düşüncesinin insanın dünyadaki davranışlarına bilinçsel bir kontrol işlevi kattığı apaçık bir hakikattir.³ Kur'ân'ın ortaya koyduğu insan ve evren tasavvurları da tevhidin bütünlüğüne ve yarının (ahiretin) varlığına işaret eder. Dolayısıyla hem kevnî hem de tenzili işaretleri/ayetleri anlama ve anlamlandırma noktasında bütüncül bir varlık tasavvuruna ihtiyaç olduğu açıktır. Ancak böyle bir tasavvura sahip olan müfessir, ayetler arasında doğru bir bağ kurabilir, Kur'ân'ın neyi, ne üzerinden ve nasıl anlattığını kavrayabilir. Bu çerçevede de Kur'ân'ın temel sabitelerini

1 Dr., sevimgelgec34@gmail.com

2 Kemâleddin Abdü'l-Vâhid b. Abdü'l-Kerim Zemlekânî, *el-Burhân el-Kâşif An İ'câzi'l-Kur'ân*, thk. Hadice el-Hadîdi - Ahmed Matlûb (Bağdat: Matbaatü'l-Ânî, 1974), 61, 71.

3 Alparslan Açıkgenç, *Bilgi Felsefesi* (İstanbul: İnsan Yayınları, 1992), 225; Soner Aksoy, "Mekkî-Medenî Sûre Tespitinde Üslup ve Muhtevanın Önemi: İnsan Sûresi Örneği", *Darulfunun İlahiyat [İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi]* 24/1 (2018), 63.

ve paradigmasını kavrayan, içselleştiren müfessir, kendi çağının fikhını ortaya koyabilir. Bahusus kendi nüzul muhitinde ilâhî kelâm, bir süreç dâhilinde kullara vahiy perspektifinden nazar etmeyi öğreterek küllî bir bakış açısı kazandırmış ve mü'min şahsiyeti inşa etmiştir. Böylece teklif ettiği dünya görüşünün -muhataplar nezdinde- karşılık bulmasını sağlamıştır. Kur'an'ın bu yöntemi izlendiğinde uzak muhataplar nezdinde de aynı karşılığı bulması pekâlâ mümkündür.

Diğer taraftan Kur'an, ele aldığı konuları ve bu sayede yerleştirmeye çalıştığı dünya görüşünü çoğunlukla aynı yerde ve tek seferde işlemez. Aynı şekilde üzerinde durduğu konuyla ilgili birçok sözü aynı yerde söylemez. Ayrıca değinilen konular, başlıklar ve alt başlıklar altında sistemli olarak da sıralanmaz. Aksine problemlere getirilen çözümler, muhtelif konularda yapılan açıklamalar çoğunlukla farklı ayet grupları ve sureler arasına serpiştirilmiş durumdadır.⁴ Bütün bunlara ek olarak, birtakım çözüm önerileri, verilmek istenen mesaj ve zihinlere nakış gibi işlenmek istenen dünya görüşü bazen konuyla ilgili bazen de ilk bakışta konuyla ilgisizmiş gibi gözükken ayetlerin satır aralarına yerleştirilmiştir.⁵ Dolayısıyla müfessirin (öznenin), öncelikle sahih ve bütüncül bir varlık tasavvuruna sahip olması, bu küllî perspektifle Kur'an'a yaklaşması ve tekâlif-i ilâhîyeyi keşfetmesi gerekir. Çünkü ilâhî kelâmın yirmi üç yıllık süreçte ele aldığı konu ve kavramların zihniyet değişimindeki rolü, dahası tesis ettiği dünya görüşü ancak böyle görülebilir. Kur'an bütünlüğünden onun "somut dünya görüşünü" anlayan Fazlur Rahman'ı⁶ da burada zikretmek gerekir. Ona göre Kur'an'ın belirli konulardaki dünya görüşü göz önünde bulundurularak konuyla ilgili bütün ayetler bu çerçevede tefsir edilmelidir. Bundan dolayı nassın bütünlüğü meselesi ayetin ayetle tefsiri şeklinde kabul edilen bütünlük anlayışına indirgenemez.⁷ Keza yorumlarda nesnellik arayışında olan ve hermenötik daire fikrini ortaya atan Schleiermacher'e göre bütün, parçalardan yola

4 Mevlüt Erten, *Nass-Yorum İlişkisi* (Ankara: Ankara Okulu, 2013), 175-190; Ahmet Sait Sıcak, *Kur'an Tefsirinde Öznellik* (Ankara: Ankara Okulu, 2017), 246.

5 Fatih Kesler, "Kur'an-ı Kerim'in Bütünselliği Üzerine Bir Yöntem Denemesi", *İslami Araştırmalar Dergisi* 15/4 (2002), 560.

6 Açıkgöç, *Bilgi Felsefesi*, 222.

7 Erten, *Nass-Yorum İlişkisi*, 114.

çıkılarak anlaşılabilceği gibi, parçalar da bütünden yola çıkılarak anlaşılabilir.⁸ Bu iki yöntemin adları ise tümevarım ve tümdengelimdir. Biz bu çalışmada daha çok tümdengelim yöntemini esas aldığımızı belirtmeliyiz. Dolayısıyla Kur'ân bütünlüğünden kastımız, tümdengelim yönteminden hareketle (genelden özele inerek) ayetleri anlamaya çalışmaktır.

Öte yandan bütünlüğün bir aracı olan Kur'ân'ı, Kur'ân'dan anlamak bir dirayet işidir ve öznel bir durumdur. Böyle olmasına rağmen Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri, doğru bir usulle gerçekleştirilirse, bu öznellik büyük oranda ortadan kalkabilir.⁹ Biz, doktora çalışmamızda Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsirini bir mesele olarak ele almış ve gerçekçi bir usulünün olup olmadığını tartışmıştık. Bu çalışmada da Yûnus suresi özelinde, Mâtürîdî ve Şinkî'tî'nin tefsirlerini inceleyerek Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsirini bir usul çerçevesinde uygulayıp uygulamadıklarını tespit etmeye çalışacağız. Çalışmamızın en temel amacı ise, her iki tefsiri mukayese etmek suretiyle, müfessirden (öznenen) kaynaklanan tanım ve yorum farklılıklarını ortaya koymaktır.

1. Kur'ân'ın Kur'ân'la Tefsiri Nedir?

Bu başlık altında öncelikle Mâtürîdî ve Şinkî'tî'nin -varsa- tefsir daha sonra Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri tanımlarına ya da buna işaret edebilecek hususlara değinmeye çalışacağız.

Kendisinden önce tefsir-te'vil ayırımına dair bazı işaretler¹⁰ bulunsa da İmâm Mâtürîdî'nin tefsirin kurucusu olduğu söylenebilir. Mâtürîdî'nin tefsir-te'vil tanımına göre tefsir sahabeye, te'vil fukahaya aittir. Çünkü sahabe, Kur'ân'ın nazil olduğu ortama ve hadiselere tanıklık etmişlerdir. Ona göre murad-ı ilâhîyi

8 Richard L. Corliss, "Schleiermacher's Hermeneutics And It's Critics", *Religious Studies* 29 (1993), 374; Erten, *Nass-Yorum İlişkisi*, 153.

9 Mütevazı bir usûl teklifi için bkz. Sevim Gelgeç, *Kur'ân'ın Kur'ân'la Tefsiri Meselesi Tarihsel Süreç-Sorunlar-Öneriler* (İstanbul: İlahiyât Yayınları, 2021), 370-397.

10 Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe, *Te'vilü Müşkili'l-Kur'ân*, şerh: Sa'd b. Necdî Ömer (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2014), 261-262; Hâris el-Muhâsibî, *el-Akl ve Fehmü'l-Kur'ân*, thk. Hüseyin el-Kuvvetli (Daru'l-Fikr, 1971), 336, 338, 341, 368, 382.

bilmek bir şeyi görmeye benzer ki bu da işin iç yüzünü bilenden başkası için mümkün değildir. Mâtürîdî bu konuda “Bir olaya şahit olmak/ıyân, o olaydan haberdar olmak gibi değildir”¹¹ haberiyle görüşünü delillendirmektedir. Şayet şahitlik durumu yoksa sahabenin ayet hakkındaki değerlendirmesi te’vil olmaktadır ve böylece çok sonra gelen bir fakihin te’vili sahâbeden gelen te’vil ile aynı kapsamda görülebilir. Bundan dolayı Mâtürîdî tefsirinde, kendi sistematığına uygun olarak kendisi ya da başkaları tarafından Kur’ân ayetlerine getirilen yorumlar için özellikle “te’vil” veya “kale ehlüt-te’vil” kavramını kullanmakta, bu tarz yorumları ve açıklamaları “tefsir” olarak isimlendirmekten imtina etmektedir.¹² Mâtürîdî, -kendi dönemi itibarıyla- “tefsir sahabeye aittir, benim yaptığım te’vildir” derken tefsire dair keyfi ve batıl yorumların önüne geçmeye çalıştığı gibi, ehl-i hadisın haber karşısındaki tutumunu sağlıklı bulmayarak rivayetlerin kritik edilebilmesinin önünü açmayı da hedeflemiş olabilir. Çünkü ona göre rivayeti aktaran sahabe ilgili ayetin nüzulüne şahitlik etmeli, hüccet ehli olmalı ve haberde tevatür şartı aranmalıdır. Bu şartları taşıyorsa söz konusu haber bağlayıcı ve mutlak değildir. Ayrıca haber-i vahitler itikatta delil vasfı taşımaz, ancak ibadette bağlayıcı kabul edilebilir.¹³ Ehl-i hadisın ise seleften gelen rivayetleri her şeyin üzerinde tuttuğu bilinen bir husustur.

Görebildiğimiz kadarıyla Mâtürîdî’nin *Te’vilâtı*’nda doğru- dan bir Kur’ân’ın Kur’ân’la tefsiri tanımı bulunmamaktadır. İbn Teymiyye’nin tanımından¹⁴ hareketle söyleyecek olursak “mücmelin tebyini” şeklindeki Kur’ân’ın Kur’ân’la tefsirinin -ibare olarak- ilk izlerinin Ebû Müslim el-İsfehânî’den (ö. 322/934)¹⁵ sonra Mâtürîdî’nin tefsirinde yer aldığı söylenebilir.¹⁶ Nisâ Suresi 34. ayeti

11 Ebû Mansur Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî, *Te’vilâtü Ehlî’s-Sünne*, thk. Mecdî Bâsellûm (Beyrut: Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2005), 1/349.

12 Veysel Veysel Gengil, *Mâtürîdî’de Tefsirin İmkânı* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2021), 127.

13 Gengil, *Mâtürîdî’de Tefsirin İmkânı*, 207-219.

14 Takıyyüddîn İbn Teymiyye, *Mecmû-u Fetâvâ*, ts., 13/363.

15 Emîn el-İslâm Ebî Alî el-Fadl b. Hasen et-Tabersî, *Mecmeu’l-Beyân fi Tefsiri’l-Kur’ân* (Beyrut: Dâru’l-Murtedâ, 2006), 2/8.

16 Ebû Mansur Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî, *Te’vilâtü Ehlî’s-Sünne*, thk. Mecdî Bâsellûm (Beyrut: Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2005), 3/160-161.; Gengiç

ahkam bağlamında ele alan Mâtürîdî, kadınların “nüşûz”u (evlilik hukukuna riayet etmemesi) konusunda onlara marufa göre davranılması gerektiğini ifade ederek bu ayetin Bakara Suresi 228. ayetteki mücmel (kapalı) ifadeyi müfesser (açık) hale getirdiğini belirtmiştir. Ona göre Bakara Suresi 228. ayette “haklar” konusu mücmel bırakılmış Nisâ Suresi 34. ayette ise bu “haklar” açıklanmıştır. Buna göre kocanın karısı üzerindeki hakkı yatağına çağırıldığında ona itaat etmesidir.¹⁷ Bu durumda Kur’ân’ın Kur’ân’la tefsirinin usulü olarak kabul gören mücmelin tebyini şeklindeki yaklaşımın, ahkam istinbatı çabaları ile bağlantılı olarak ortaya çıktığı düşünülebilir.

Yine tespit edebildiğimiz kadarıyla Moritanyalı Müfessir Şinkîti’nin tefsirinin hiçbir yerinde Mâtürîdî gibi bir “tefsir” tanımını mevcut değildir. Şinkîti, çağdaş dönemde ve geçmişin birikimlerinden yararlanarak telif ettiği tefsirini iki mühim gayeye yönelik olarak yazdığını belirtmiştir. Bunlardan birincisi, Kur’ân’ı Kur’ân ile beyan etmek. İkincisi ise ayetlerde yer alan bütün fikhî hükümleri, sünnetten delilleri ve alimlerin konu hakkındaki görüşleriyle beraber açıklamak. Alimlerin icmasına göre tefsir çeşitlerinin en şerefli Allah’ın Kitab’ını yine Allah’ın Kitabı’yla beyan etmektir. Çünkü Kelamullah’ın manasını Allah’tan daha iyi bilen yoktur.¹⁸ Şinkîti’nin Kur’ân’ın kendisini tefsir ediş biçimi olarak kabul ettiği beyan türleri incelendiğinde, Kur’ân’ın Kur’ân’la tefsirini daha çok “mücmel-mübeyyen” faslı üzerinden gerçekleştirdiği söylenebilir. O, mukaddimesinde Kur’ân’ın Kur’ân’ı beyan yönü olarak on dokuz madde sıralamıştır. Bunlar ana hatlarıyla, mücmelin tebyini, mutlakin takyidi, âmmın tahsisi, müphemînin tafsilî, müşkilin tadvîhi, muhtasarın tafsilî, kıraatlerin birbirini tefsir etmesi ve mecazın hakikate hamlinde diğer ayetlerden yararlanma şeklinde özetlenebilir.

Diğer taraftan Şinkîti, kendisinin bir ayeti başka bir ayetle tefsir ettiğinde, aynı ayeti bir diğer müfessir farklı bir ayetle veya onun hilafına bir görüş ortaya koyarak tefsir ettiyse, kendi görüşünün doğru, diğer kimsenin görüşünün yanlış olduğunu ispatlamak

bilgi için bkz. Gelgeç, Kur’ân’ın Kur’ân’la Tefsiri Meselesi, s. 100.

17 el-Mâtürîdî, Te’vilât, 6/160-161.

18 Muhammed Emîn eş-Şinkîti, Advâu’l-Beyân fi İdâhi’l-Kur’ân bi’l-Kur’ân (Kâhire: Daru’l-Hadis, 2006), 1/44.

için sahih sünnetten teyit edici deliller getireceğini ifade eder.¹⁹ Bir başka ifadeyle Kur'an'ın Kur'an'la tefsirinin sağlamlasını sünnet ile gerçekleştireceğini belirtir. Buradan hareketle Şinkîti'nin, yöntem olarak benimsediği Kur'an'ı Kur'an'la tefsirinin, öznel bir tarafının olduğunu kabul ettiği söylenebilir.

2. Öznelik-Nesnellik Kıskaçında Kur'an'ın Kur'an'la Tefsiri

Öznelik, düşünce yapıları veya düşünce sistemlerinde özneyi her türlü problemin çözümünde esas alan ve her şeyin ölçüsü olarak kabul eden felsefi öğretinin adıdır. Bizi burada ilgilendiren de felsefi anlamdaki özneliktir.²⁰ Nesnellik ise özneden ve onun duygu, düşünce ve önyargılarından bağımsız olarak ve herhangi başka bir etki altında kalmadan bir nesneyi kavrama ve anlama şeklindeki felsefi bir yöntemin adıdır.²¹

Kur'an'ın Kur'an'la tefsiri eyleminde özne -gerçekçi bir usul takip etmediği sürece- ortak bağlama sahip olan, dolayısıyla aynı konudan bahseden ayetler arasında bağ kuramamış ve ilgili ayeti yanlış ayetlerle irtibatlandırmış olabilir. Bu durumda da tefsirden ziyade öznenin kendi kişisel yorumundan söz edilecektir. Çünkü Kur'an'da “şu ayet tefsir edilen (müfesser) şu ayet tefsir edendir (müfessir)” gibi herkese açık, belirli ve müfessirin hazır bulduğu bir durum söz konusu değildir. Hangi ayetin müfessir hangi ayetin müfessir olduğunu tespit, müfessirin gücü ve kabiliyetine bağlıdır.²² Fakat müşterek bağlamı ihtiva eden ve temel konusu aynı olan bir kıssanın, farklı yerlerde farklı şekillerde geçse de bu tür ayetlerin irtibatlandırılmasıyla oluşan Kur'an'ın Kur'an'la tefsirinin ağırlıklı olarak özneye değil metne bağlı olduğu söylenebilir.

Kur'an'ın her bir nassı söz ve eylemden oluşmaktadır. Söylem ise, bir sözün kime, nerede, nasıl ve hangi koşullarda

19 eş-Şinkîti, *Advâu'l-Beyân*, 3/66-67, 108-109.

20 Bedia Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü* (Ankara: Savaş Yayınları, 1984), 143; Ayrıca bkz. Erten, *Nass-Yorum İlişkisi*, 151.

21 Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, 127; Ayrıca bkz. Erten, *Nass-Yorum İlişkisi*, 152.

22 Gelgeç, *Kur'an'ın Kur'an'la Tefsiri Meselesi*, 156, 370, 401.

söylendiğini bilmeyi gerektirir. Bu soruları metnin dış bağlamına gidip soracak ve dolayısıyla cevaplayacak olan kişi de öznenen başkası değildir.²³ Bundan başka seçenek de görünmemektedir. Öncelikle nassların üçlü bağlamsal bütünlüğü diyebileceğimiz; ilâhî bağlam (maksadı ve muradı temel alan külli yaklaşım), metin içi bağlam ve gerek metnin ötesini ihsas ettiren ayetlerle, gerekse öznenin birtakım rivayet ve tarihi verilere ulaşmasıyla oluşturulan metin dışı bağlam, büyük ölçüde nesnel anlama yani murâd-ı ilâhîye ulaşmaya kapı aralayabilir. Burada nesnel olmayla, özneliği tamamen göz ardı ettiğimiz sanılmamalıdır. Aksine, tam anlamda nesnel olmanın mümkün olmayacağını²⁴ kabul etmekle birlikte, bir usul doğrultusunda hareket ederek bu özneliğin belirli oranda minimize edilebileceğini söylemek istiyoruz. Dolayısıyla Kur'an'daki bağlam içinde yer alan bağlamların tespit edilmesi, mütekellimin murâdının belirlenmesinde son derece önemlidir. Tefsirde özneliğin en önemli sebeplerinden birisi, mezhebî ön kabuller ve ön yargılı yaklaşımlardır. Bu yaklaşımların da çoğu zaman Kur'an bütünlüğünün göz ardı edilmesine sebep olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bütünlüğün dikkate alınmadığı durumlarda da herkesin kendi görüşüne Kur'an'dan bir dayanak bulması kolaylaşacaktır.²⁵

Kur'an'ın Kur'an'la tefsirine rivayet tefsiri başlığı altında yer verilmesinin²⁶ sebebi de bu tefsir çeşidine nesnellik ve mutlaklık izafe edilmek²⁷ istenmesi olarak açıklanabilir. Çünkü Kur'an'ın Kur'an'la tefsirini sistematik hale getiren ve "en güzel tefsir" yolu olarak takdim eden İbn Teymiyye, onu, rivayet tefsiri başlığı altında zikretmemiştir.²⁸ Diğer taraftan Kur'an'ın açık bir kitap, ayetlerin birbirini tasdik eden ve açıklayan ayetler olduğu inancı

23 Erten, *Nass-Yorum İlişkisi*, 168.

24 Açıkgenç, *Bilgi Felsefesi*, 131.

25 Halis Albayrak, *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine: Kur'an'ın Kur'an'la Tefsiri* (İstanbul: Şule Yayınları, 2011), 61, 69, 71.

26 Muhammed Abdülazîm Zürkânî, *Menahilu'l-İrfan fî Ulumi'l-Kur'an*, thk. Bedî Seyyid el-Lihâm (Suriye: Daru Kuteybe, 2010), 2/16-20.

27 Sıcak, *Kur'an Tefsirinde Öznellik*, 203.

28 İbn Teymiyye, *Mecmû-u Fetâvâ*, 13/84.

üzerine bina edilen Kur'an'ın Kur'an'la tefsirinin bu yönü de onun nesnel olarak algılanmasına sebep olmuş olabilir.²⁹

3. Yûnus Suresi Hakkında Temel Bilgiler

3.1. Surenin Nüzul Tarihi ve Bağlamı

Müfessirlerin çoğuna göre surenin tamamı Mekkîdir.³⁰ Mekte döneminin sonlarına doğru Neml ve Kasas surelerinin ardından vahyedilmiştir.³¹ 98. ayetinde Yûnus peygambere atıf yapıldığı için Yûnus adı verilmiştir.³²

Surenin, Mekkeli müşriklerin “Allah, Ebû Tâlib'in yetiminden başka gönderecek elçi mi bulamadı!” demeleri üzerinde indiği nakledilmektedir. Bir başka rivayete göre de Kureyşlilerin kendileri gibi beşer olan birinin peygamber olmasını yadırgamaları üzerine inmiştir.³³ Bundan dolayı sure, müşriklerin bu tutumlarına cevap vererek başlamıştır. Sözün kısası ilgili sure, müşriklerin Hz. Peygamber'e indirilen vahyi inkar etmeleri ve Kur'an'ı sihir olarak nitelemeleri üzerine indirilmiş ve Allah tarafından meydan okunmak suretiyle kendilerine gerekli cevaplar verilmiştir. Aşağıda yer vereceğimiz ayetlerde görüleceği üzere metin içi bağlam da bu şekildeki metin dışı bağlamı ihsas ettirmektedir.

29 Sıcak, *Kur'an Tefsirinde Öznellik*, 225.

30 Ebû Saïd Nasiruddîn Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beydâvî, *Envârü'l-Tenzîl ve Esrârü'l-Te'vil*, thk. el-Mera'shelî, Muhammed Abdurrahmân (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabi, 1418), 3/104; Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd Hâfizuddîn en-Nesefî, *Medârikü'l-Tenzîl ve Hakâiku'l-Te'vil*, thk. Yusuf Ali Bedîvî (Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1998), 2/5; Muhammed İzzet Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadis* (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1383), 3/442.

31 Hasan Elik - Muhammed Coşkun, *Tevhit Mesajı* (İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2016), 516.

32 Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *Tefsîru'l-Tahrîr ve'l-Tenvîr* (Beyrut: Müessesetü't-Târih, ts.), 11/77.

33 Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahrü'l-Muhîr fî'l-Tefsîr*, thk. Sıdkî Muhammed Cemil (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1420), 6/8.

3.2. Surenin Konusu

Yûnus suresinin temel konuları, tevhidin merkeze alınması ve şirkin eleştirilmesi, ahiret inancının vurgulanması, nübüvvetin ispatı, mü'minlere moral ve cesaret telkin edilmesi şeklinde özetlenebilir. Başka bir deyişle sure, Mekki surelerin konularından olan dinin aslî maksatlarından bahsetmektedir.³⁴ Ayrıca Mekke müşriklerinin doktrinlerinin tutarsızlığından, inat ve kibirlerinin aşırılığından ve geleneklerinin bâtil oluşundan söz edilmekte, insanların bakışı Allah'ın kainattaki ayetlerine, kevnî ayetlerle kelâmî ayetlerin uyumuna çevirtilmektedir. Buna ek olarak bu dünyayı anlamlı ve yaşanabilir kılmak için bazen müjdeler bazen uyarılar içeren ahiret anlatılarına yer verilmektedir. Yine surede insanların hidayet ve dalaletlerine dair şahsi sorumlulukları hatırlatılmakta ve bazı kıssalara yer verilerek isyancıların akıbeti ve mü'minlerin kurtuluşu anlatılmaktadır.³⁵

4. Yûnus Suresi Özelinde Te'vilâtu'l-Kur'ân ve Advâu'l-Beyân

Mâtürîdî'nin *Te'vilâtu'l-Kur'ân*'ı çağdaş dönem tefsir araştırmalarında gerek dirayet tefsirinin gerekse Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsirinin en güzel örneği olarak takdim edilmektedir.³⁶ Biz bu çalışmada Mâtürîdî ve Şinkîti'nin tefsirlerini mukayese ederek Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsirini nasıl uyguladıklarını, bu uygulamada herhangi bir usul takip edip etmediklerini, aralarındaki farklılıkları ve varsa ortak noktaları tespit etmeye çalışacağız.

Mâtürîdî, tefsirinde tüm ayetlerin açıklamasına yer verirken, Şinkîti, ayetlerin tümüne yer vermemekte; mücmel, müphem, müşkil gördüğü ya da tafsiline ihtiyaç duyduğu ayetleri, açılım sağlayacağını düşündüğü başka ayetlerle irtibatlandırarak yorumlamaktadır. Bu ayetlerin de çoğu zaman başını, ortasını

34 Muhammed Reşîd Rızâ, *Tefsîru'l-Menâr* (el-Hey'etü'l-Mısriyyeti'l-Âmmeti li'l-Kitâb, 1990), 11/116; Ahmed b. Mustafa Merâgî, *Tefsîru'l-Merâgî* (Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1946), 11/58; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 11/78-79.

35 Derzeze, *et-Tefsîru'l-Hadis*, 3/442.

36 Bekir Topaloğlu, "Matürîdi-Tefsir İlmindeki Yeri" (Ankara: Diyanet İslam Ansiklopedisi, 2003), 28/157-159.

ya da sonunu açıklamayı tercih etmektedir. Dolayısıyla biz de Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri açısından, Şinkitî'nin tefsirinde açıklayıp yer verdiği ayetleri *Te'vilât* ile mukayese etmek durumundayız. Aşağıdaki tasnifi de buna göre yaptığımızı, fakat bütünlüğü kaybetmemek adına diğer ayetleri göz ardı etmediğimizi belirtmeliyiz. Örneğin Şinkitî Yûnus suresine 4. ayetle başladığı için biz de aynı ayetle başlayacak, fakat surenin baş tarafına değinmeyi ihmal etmeyeceğiz.

4.1. Yûnus Suresi 1-23 Arası Ayetler

Surenin başında Muhammed'in (a.s.) nübüvvetini reddeden ve onu sihirbazlıkla itham eden müşrikler tahkiye edilmekte; Allah'ın kendi içlerinden beşer bir peygamber göndermesinde şaşılacak bir şey olmadığı, ilâhî vahyin kendilerinin iddia ettiği gibi Hz. Peygamber'in sözleri değil, Allah tarafından inzal edilen Kur'ân ayetleri olduğu belirtilmektedir. Üçüncü ayette, müşriklerin en belirgin vasıfları olan, putları ve melekleri kendilerini Allah'a yaklaştırsın diye aşırı tazim etmeleri ve onların Allah nezdinde şefaathçileri³⁷ olduklarına inanmaları eleştirilmektedir.

Dördüncü ayet: *إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعاً وَعَدَّ اللَّهُ حَقّاً إِنَّهُ يَبْدُوا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُمْ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ بِالْقِسْطِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ شَرَابٌ مِنْ حَمِيمٍ يُكْفَرُونَ* Bu ayette kevnî hakikatler hatırlatılmakta, O'nun huzurunda hükümranlığın yalnızca Allah'a ait olduğu, iman edip yararlı işler yapanlara adaletin gereği olarak güzel karşılık verileceği, inkar yolunu tutmaları sebebiyle kafirlerin nasibinin ise ancak kaynar bir içecek olduğu vurgulanmaktadır.

İmam Mâtürîdî surenin ilk ayetlerinden itibaren birbiriyle bağlantılı olan diğer ayetlere atıfta bulunmayı ihmal etmemekte, dördüncü ayeti de benzer şekilde başka ayetlere³⁸ atıfta bulunarak tefsir etmektedir.³⁹ Atıfta bulunduğu ayetlerden sadece Nisâ 129.

37 Ayrıca bkz. Yûnus 10/18; Rûm 30/13; Yâsîn 36/23; Necm 53/26; Zümer 39/3, 43-44; Zuhruf 43/86; A'râf 7/53; Enbiyâ 21/28; Secde 32/4; Mü'min 40/18; Meryem 19/87; En'âm 6/51, 70, 94; Müdessir 74/48; Şuarâ 26/100; Sebe 34/23; Tâhâ 20/109.

38 İbrâhim14/21; Hac 22/56; Mü'minün 23/115; Rûm 30/27; Ahkâf 46/16; Nisâ 4/48, 116; Hûd 11/3.

39 el-Mâtürîdî, *Te'vilât*, 6/7-10.

edebilecek hiçbir kudretin bulunmadığı vurgulanmaktadır.⁴⁵ O halde sadece O'na kulluk edilmeli ve O'nun huzuruna çıkılıp hesap verileceği hatırdâ tutulmalıdır. Zira bu dünyanın sonunda ya ilâhî mükâfat ya da ilâhî ceza söz konusudur. 10. ayette de ilâhî mükâfatı hak ederek ödüllendirilenlerin cennette Allah'ın kudretini bir kez daha ikrar edecekleri, müşriklerin ilahlık atfettikleri varlıkların hiçbirinin O'nun dengi ve kulluk edilmeye layık olmadığını dile getirerek⁴⁶ kendilerine bu muazzam nimetleri veren Allah'a şükredecekleri ve birbirlerine esenlik dileycekleri anlatılmaktadır.

Mâtürîdî, 10. ayetteki *دَعْوُهُمْ*/"da'vâhum" sözcüğüne müfessirlerin genelinin dua, bazılarının da iman davası anlamını verdiklerini söylemekte ve kendisi ikinci görüşü tercih etmektedir. Bu ikinci görüşe göre mana "onlar dünyada Allah'ın birliğini ve O'nun eksikliklerden münezzehtir olduğunu iddia ettikleri gibi, ahirette de imanın ve tevhidin Allah'a ait olduğunu ve O'nun eksikliklerden münezzehtir olduğunu iddia ederler" şeklinde olmaktadır. Aynı zamanda bu ayet, mekânların (dünya ve ahiretin) değişmesiyle fikirlerin ve iddiaların değişmediğini göstermektedir. "Da'vâhum" kelimesinin dua anlamına geldiğini söyleyen müfessirlerin ise, cennette insanların yiyecek ve içecek arzu ettiklerinde veya canları başka bir şey çektiğinde *سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ*/sühbânekallâhumme diye dua edeceklerini, bunun üzerine istedikleri ve canlarının çektiği şeylerin hemen kendilerine verileceği yönündeki görüşlerini aktarır. Fakat Mâtürîdî, cennette nimetlerin kesintisiz olduğuna dair Allah'ın vadinin bulunduğunu, şayet onların söyledikleri doğru olmuş olsaydı, söz konusu lezzetlerin ve isteklerin arkasının kesilmesi gerekirdi diyerek bu görüşe itiraz eder. Ardından Mâtürîdî, cennette arzu edilen her

45 İbrahim b. Es-Seriyy b. Sehl Ebû İshâk Zeccâc, *Meâni'l-Kur'an ve İ'râbuhû*, thk. Abdülcelil Abduh Şelbî (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1988), 3/6; Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. el-Hasan b. el-Huseyn et-Teymî er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabi, 1420), 17/193.

46 Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Kesîr b. Gâlib el-Âmulî Ebû Cafer et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'an*, thk. Ahmed Muhammed Şakir (Müessesetü'r-Risâle, 2000), 15/30; el-Mâtürîdî, *Te'vilât*, 6/13; Ayrıca bkz. Elik -Çoşkun, *Tevhit Mesajı*, 520.

şeyin olacağına dair bazı ayetleri zikretmekte,⁴⁷ yine cennette mü'minlerin aralarındaki konuşmalara yer veren ayetlere⁴⁸ atıfta bulunmaktadır.⁴⁹ Şinkîti ise 10. ayetin sadece *وَتَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ* kısmına yer vermekte, bu ifadeyi de Mâtürîdî ile ortak olarak iki ayetle⁵⁰ irtibatlandırmaktadır. Buna ek olarak içinde tahiyât ve selâm sözcükleri geçen başka ayetlere⁵¹ de atıfta bulunmaktadır.⁵² İki müfessirin ayete olan yaklaşımlarını mukayese ettiğimizde, Mâtürîdî'nin metnin iç ve dış bağlamını dikkate alarak ayetlere murad ve maksat eksensiz yaklaştığı rahatlıkla ifade edilebilir. Bunun aksine Şinkîti'nin, Kur'an'ın Kur'an'la tefsiri açısından problem görmediği ayetlere veya ayetin bölümlerine yer vermediği görülmektedir. Bu durumda da onun, Kur'an'a sorun merkezli ve parçacı bir yaklaşım ortaya koyduğu söylenebilir.

On ikinci ayet: *وَإِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ الضُّرُّ دَعَانَا لِجَنبِهِ أَوْ قَاعِدًا أَوْ قَائِمًا فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُ ضُرَّهُ مَرَّ كَأَن لَّمْ يَدْعُنَا إِلَى ضُرِّ مَسَّهُ كَذَلِكَ زَيْنٌ لِّلْمُشْرَفِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ* Bu ayette müşrik zihniyete sahip insanların başlarına bir sıkıntı geldiğinde, medet umdukları varlıkların kendilerine yardım edemeyeceğini gayet iyi bildikleri için⁵³ hemen Allah'a yalvarıp yakararak başlarındaki sıkıntıyı gidermesini istedikleri, ancak başlarındaki felaketten kurtulunca bütün bunları unutup şirke döndüklerinden ve Allah yokmuş gibi (O'nu hiç tanımamış gibi)⁵⁴ yaşamaya devam ettiklerinden bahsedilmektedir. Dolayısıyla bu tarz insanlar aslında yalancı ve ikiyüzlüdürler. Üstelik şirk inançlarından dolayı da herhangi bir rahatsızlık değil, memnuniyet duyarlar.

Mâtürîdî bu ayette “insan” kelimesi üzerinde durmakta ve bazı müfessirlerin Kur'an'da geçen bütün insan kelimelelerini “kafir” olan insana hamlettiklerini, buna işaret eden bazı ayetler⁵⁵ olsa da Allah'ın bu ayette kafiri kastettiğinden kesin

47 Fussilet 41/31; Vâkıa 56/20-21.

48 Meryem 19/62; Vâkıa 56/25-26; Nebe 78/35.

49 el-Mâtürîdî, *Te'vilât*, 6/13-14.

50 Meryem 19/26; Vâkıa 56/25-26.

51 R'ad 13/23-24; Ahzâb 33/44; Yâsîn 36/58.

52 eş-Şinkîti, *Advâu'l-Beyân*, 2/314.

53 el-Mâtürîdî, *Te'vilât*, 6/17.

54 el-Mâtürîdî, *Te'vilât*, 6/17.

55 İnşikâk 84/6; İnfitâr 82/6; Asr 103/1-2.

emin olunamayacağını ifade eder. Hatta 12. ayetten yola çıkarak kafirlerin yanı sıra iman edenlerin de bu hitabın kapsamına gireceğini; çünkü bir sıkıntıya düştüğünde mü'minin de Allah'a dua etmeye ve yalvarmaya başladığını, ama sıkıntıdan kurtulduğunda yaptığı duayı bıraktığını, yalvarmayı terk ettiğini kaydeder. Dolayısıyla mü'minler de bu hükmün kapsamına dâhildirler.⁵⁶

Şinkîti, Mâtürîdî'den farklı olarak ilgili ayeti insanın ortak özelliklerinden bahseden başka ayetlerle⁵⁷ irtibatlandırmaktadır. Fakat Şinkîti, Yûnus 12 ve atıfta bulunduğu ayetlerin kafirler için olduğunu, çünkü Hûd suresi 10 ve 11. ayette⁵⁸ mü'minlerin istisna edildiğini ifade etmektedir.⁵⁹ Dolayısıyla Mâtürîdî, Kur'ân'da geçen "insan" kelimesinin kafirlerden söz etse bile mü'minleri de kapsayacağını söylerken, Şinkîti, bu tarz ayetlerin sadece kafirlere hitâp ettiğini belirtmektedir. Bu durumda her iki müfessirin aynı ayeti başka başka ayetlerle ilişkilendirerek farklı yorumlar yaptığı görülmektedir.

On beşinci ayet: وَإِذَا تَنَلَّيْتُمْ عَلَيْكُمْ آيَاتِنَا بِبَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا إِنَّا وَكَلْنَاهُ لَكُم بَقْرَانِ غَيْرِ هَذَا أَوْ بَدَّلَهُ فُلٌ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أَبَدَّلَهُ مِنْ تِلْقَائِنَا نَفْسِي إِنْ أَتَيْتُمْ إِلَّا مَا آتَيْتُمْ يَوْمَ عَذَابِ رَبِّي عَذَابٌ عَظِيمٌ Ayeti bağlamıyla ele alacak olursak, Allah'ın elçilerini yalanlayan önceki toplumların helak olup gittikleri, bu yeni vahyin muhataplarına da elçi gönderilerek aynı mesajın iletildiği bildirilmekte ve elçiye karşı tavırlarına dikkat etmeleri gerektiği üzerinde durulmaktadır. 15. ayette de putlara kulluk etmelerine, inançlarının kınanmasına ve Kur'ân tarafından tehdit edilmelerine öfkelenen müşriklerin⁶⁰ tavrı anlatılmakta, onların Hz. Peygamber'den kendi ilahlarını eleştirmeyen⁶¹ bir Kur'ân getirmesini ya da Kur'ân'da bazı deği-

56 el-Mâtürîdî, *Te'vilât*, 6/16.

57 Zümer 39/8, 49; Fussilet 41/51.

وَلِيْنِ أَدْقَنَاهُ نِعْمَاءَ بَعْدَ ضِرَاءٍ مَسْتَه لِيَقُولَنَّ ذَهَبَ السَّيِّئَاتِ عَنِّي إِنَّهُ لَفَرِحَ فَخُورٌ إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَجَلُوا
الصَّالِحَاتِ أُولَئِكَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ

59 eş-Şinkîti, *Advâu'l-Beyân*, 2/315.

60 Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Havârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf An Hakâiki't-Tenzil ve Uyûni't-Te'vil fi Vucûhi't-Te'vil*, thk. Abdürrezzâk el-Mehdî (Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, ts.), 2/318.

61 ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/318.

şiklikler yapmasını talep ettikleri aktarılmaktadır. Bu çerçevede Allah da elçisinden, kendi isteğine göre vahyi değiştirme yetkisinin olmadığını, onu sadece duyurmakla sorumlu olduğunu söylemesini emretmektedir.

Mâtürîdî'ye göre müşrikler Kur'an'ı yalanlama ve alay etme edasıyla "Başka bir Kur'an getir ve bunu değiştir" diyorlardı. Buradaki "ev" kelimesi "veya" değil "ve" anlamında kullanılmıştır.⁶² Mâtürîdî bu ayeti başka bir ayetle irtibatlandırma yoluna gitmemiştir. Şinkîti'ye baktığımızda mezkûr ayeti, nesh teorisiyle ilişkilendirilen ayetlerle⁶³ açıkladığı görülmektedir.⁶⁴ Böyle bir irtibatı kurmasında müfessirin literal bakış açısı ve ön kabulleri etkili olmuş olabilir. Çünkü bağlamı dikkate alındığında bu ayetlerin konuları, Yûnus 12. ayetin konusuyla aynı değildir. Bu durumda Şinkîti'nin yaptığı Kur'an'ın Kur'an'la tefsiri değil, ayetin ayetlerle istişhadı ya da istidlali olarak isimlendirilebilir.

On altıncı ayet: قُلْ لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا تَلَوْتُهُ عَلَيْكُمْ وَلَا أَدْرِيكُمْ بِهِ فَقَدْ لَبِثْتُ مِنْ قَبْلِهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ Bir önceki ayetle irtibatlı olarak, vahyi Rasûlullah'ın uydurduğunu ve kendi kafasından düzenlediğini iddia eden müşriklere⁶⁵ karşı Allah tarafından elçisine, bundan önce aralarında uzun yıllar yaşadığını, fakat böyle bir iddiada bulunmadığını hatırlatması istenmektedir. Aslında müşriklerin, onun böyle bir yalanı söyleyecek biri olmadığını bildikleri⁶⁶ ve akıllarını başlarına almaları gerektiği vurgulanmaktadır. 17. ayette ise, bunca kanıttan sonra hâlâ Hz. Peygamber'e inanmayanların davranışlarından daha zalimce bir davranış olamayacağı ve Allah'ın elçilerini yalanlayanların asla kurtuluşa eremeyecekleri bildirilmektedir.⁶⁷

Mâtürîdî mezkûr ayeti sadece siyâk ve sibakındaki ayetlerle irtibatlandırmış yani metin içi bağlamla yetinmiştir.⁶⁸ Şinkîti ise

62 el-Mâtürîdî, *Te'vilât*, 6/19.

63 Nahl 16/101; Bakara 2/106; A'lâ 87/6-7.

64 eş-Şinkîti, *Advâu'l-Beyân*, 2/315.

65 el-Mâtürîdî, *Te'vilât*, 6/21.

66 el-Mâtürîdî, *Te'vilât*, 6/21; eş-Şinkîti, *Advâu'l-Beyân*, 2/315.

67 Elik - Coşkun, *Tevhit Mesajı*, 522.

68 el-Mâtürîdî, *Te'vilât*, 6/21-22.

Yirmi sekizinci ayet: وَقَوْمٌ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعاً ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا مَكَانَكُمْ وَأَنْتُمْ وَشُرَكَائِكُمْ فَرَزْنَا بَيْنَهُمْ وَقَالَ شُرَكَائُهُمْ مَا كُنْتُمْ إِلَّا نَا تَعْبُدُونَ Bu ayette ve devamında müşriklerin hesap günü Allah katında şefaathçi kabul ettikleri varlıklarla birlikte hesap verecekleri vurgulanmakta ve kendilerinden şefaath umulan varlıklara müşriklerin kendilerine tapınmadıkları söylenilmektedir. Müşrikler ise onlara, kendilerini ilâh bellediklerini ve şefaathlerini umduklarını, şefaath umulan varlıklar da bundan haberleri olmadığını söyleyeceklerdir. Kur'ân'ın tahkiye üslubu⁷⁶ gereği varlıkların konuşurduğu söz konusu ayette, vaziyet tapınılanların kendi dillerinden aktarılarak onların şefaath edemeyeceği vurgulanmaktadır. Burada tapınılanlardan kasıt da muhtemelen meleklerdir.⁷⁷

Mâtürîdî, kıyamet günü tapınılan varlıkların konuşurulmasıyla ilgili olarak bazı ayetlere⁷⁸ atıfta bulunmuş, putların konuşma yeteneği olmasa da Allah tarafından konuşurulduğunu belirtmiştir. Yine müşriklerin putlara tapınmalarının şeytana tapmak anlamına geleceğini, çünkü kendilerine putlara tapınmalarını emreden şeytan olduğunu ifade etmiştir. Bu minvalde de İbrahim'in babasına "Babacığım, şeytana kulluk etme!"⁷⁹ dediği ayeti zikretmiştir.⁸⁰ Mâtürîdî'nin atıfta bulunduğu ayetlerin üst/küllî bağlamı müşterektir. Bu bakımdan onun Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri yaptığını söylemek mümkündür. O, kendi tefsir sistematine göre yaptığı yorumlara "tefsir" yerine "te'vil" demiş olsa da⁸¹ ayetlerle ilgili maksat ve muradı önceleyen yaklaşımı dikkatlerden kaçmamaktadır. Şinkîti ise çoğu zaman yaptığı gibi 28. ayeti de bölerek sadece baş tarafına yer vermiş ve kıyametden söz eden Kehf 47. ayetle⁸² açıklamıştır.⁸³

76 Kur'ân'ın kendine has anlatım biçimi.

77 el-Mâtürîdî, *Te'vilât*, 6/36.

78 Zilzâl 99/4; Nûr 24/24.

79 Meryem 19/44.

80 el-Mâtürîdî, *Te'vilât*, 6/36.

81 Ali Karataş, *İmam Mâtürîdî'nin Kur'ân Anlayışı ve Kur'ân'ı Kur'ân'la Te'vil Yöntemi* (İstanbul: Yesevi Yayıncılık, 2014), 310.

82 وَيَوْمَ نُسَيِّرُ الْجِبَالَ وَتَرَى الْأَرْضَ بَارِزَةً وَحَشْرْنَاَهُمْ فَلَمْ نُعَادِرْ مِنْهُمْ أَحَدًا

83 eş-Şinkîti, *Advâu'l-Beyân*, 2/316.

Otuz ve otuz birinci ayet: *هٰذَاكَ تَبَلَّوْا كُلُّ نَفْسٍ مَّا أَسْلَفَتْ وَرُدُّوْا إِلَى اللَّهِ مَوْلِيَهُمْ الْحَقِّ وَصَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ* Yirmi sekizinci ayetten itibaren müşriklerin, Allah'ın nezdinde şefaataçı kabul ettikleri ve kendilerine tazimde buldukları bazı varlıklar konu edilmekte, herkesin dünyada iken yaptığı şeylerin sorumluluğunun kendisine ait olduğu ve Allah'ın huzuruna çıktıklarında şefaatinin umdukları varlıkların ortadan kaybolacakları vurgulanmaktadır. 31. ayette de *قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أَفَنْ يَمْلِكُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَمَنْ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَمَنْ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ فَسَيَقُولُونَ اللَّهُ فَقُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ* kainatı muazzam bir şekilde yaratan ve yönetenin Allah olduğunu bildikleri ve kabul ettikleri hâlde müşriklerin nasıl olur da başka varlıkları şefaataçı kabul edip onları Allah'a ortak koşabildikleri sorulmaktadır.

Mâtürîdî 30. ayette *تَبَلَّوْا* kelimesinin kıraat farklılığı üzerinde durduktan sonra ayetin *رُدُّوْا إِلَى اللَّهِ مَوْلِيَهُمْ الْحَقِّ* kısmı hakkında anlam vecihlerinden biri olarak, müşriklerin gerçek mevlâları olan Allah'ın huzuruna getirilecekleri, çünkü Allah'tan başka tapmış oldukları diğer ilahların ahirette onlar için hiçbir söz hakkına sahip olamayacakları ve onları yüz üstü bırakıp kaybolacakları şeklindeki yorumu zikretmiştir. Diğer bir anlam olarak da her şahsın kendisinin önceden ahirete göndermiş olduğu amellerin hak olduğu ya da her şahsın kendi yaptıklarıyla ilgili olarak okuduğu şeyin hak olduğu şeklindeki yorumun da ihtimal dâhilinde olabileceğini kaydetmiştir. Sonuçta her iki anlamda da olsa müşriklerin şefaatinin umdukları varlıklar ahirette onları yüzüstü bırakıp kaybolacaklardır.⁸⁴ Mâtürîdî mezkûr ayeti kendi siyak ve sibatıyla anlamış başka herhangi bir ayetle irtibatlandırmamıştır. 31. ayet hakkında ise önceki ayetlerle bağlantılı olarak şunları söylemiştir: “Müşriklere Allah dışında hiçbir varlığın ne gökten rızık indirmeye ne de yerden rızık çıkarmaya gücü yeteceği, aynı şekilde gökte ve yerde hayatı düzenleme ve idare etmeye, işitme ve görme yeteneklerini hükmü altına almaya, ölüyü diriden, diriyi ölüden çıkarmaya O'ndan başka kimsenin takatinin yetmeyeceği hatırlatılarak; bütün bunları kabul ettiğiniz halde nasıl olup da Allah'a ortak koşabildikleri sorulmaktadır.” Mâtürîdî daha

84 el-Mâtürîdî, *Te'vilât*, 6/37.

sonra 32. ayete dikkat çekmekte ve müşriklerin tuttukları yolun sapkınlık olduğunu ifade etmektedir.⁸⁵

Şinkîti ise sadece baş tarafına مَا أَسْلَفَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَّا تَبْلُوا yer verdiği 30. ayeti, kıyamet günü herkesin dünyada iken yapmış olduğu bütün amellerin ortaya döküleceği şeklinde açıklamıştır. Daha sonra bu manayı destekleyen başka ayetlere⁸⁶ atıfta bulunmuştur. O da Mâtürîdî gibi mezkur ayetteki kıraat vecihlerine yer vermiş, hatta ayeti “tetlû” şeklindeki kıraate uygun ayetlerle⁸⁷ de tefsir etmiştir.⁸⁸ O, ayetin sadece bir yönüne yoğunlaşarak parçacı bir yaklaşım sergilese de yatay atıflarla irtibat kurduğu ayetler konu bakımından yukarıda ele aldığımız Yûnus 30. ayetle (ayetin asıl konusu tevhit) -dolaylı da olsa- benzer şekilde kıyametten ve şahsî sorumluluk ilkesinden bahsetmektedirler. Bu çerçevede kulların dünyada işlediği -şirk başta olmak üzere- her türlü günah ve sevap karşılığını bulacak, hiçbir şey gizli kalmayacaktır. Dolayısıyla insanlar içinde yaşadıkları dünyayı, ahireti dikkate alarak tasarlamak durumundadırlar. Şinkîti, 31. ayeti de tevhit-şirk ekseninde ele almakta ve müşriklerin şirklerinin kendilerine fayda vermeyeceğinden söz ederek ilgili ayeti kâinatı yaratan ve yönetenin Allah olduğunu bilip ikrar ettiklerinden bahseden bazı ayetlerle⁸⁹ tefsir etmektedir.⁹⁰

4.3. Yûnus Suresi 32-41 Arası Ayetler

Otuz dördüncü ayet: **قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَنْ يَبْدُوا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ قُلِ اللَّهُ يَبْدُوا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ فَأَنْتُمْ تُؤْفَكُونَ** Önceki ayetlerle bağlantılı olarak konu yine şirk-tevhit ekseninde devam etmektedir. Bu tarz ayetlerle müşriklere, kendilerinden medet umdukları ve Allah’a ortak koştukları varlıkların içerisinde yoktan yaratmaya veya diriltmeye kâdir olanların var olup olmadığı sorulmaktadır. Böylece, muhatapların

85 el-Mâtürîdî, *Te'vilât*, 6/38-39.

86 Kıyâme 75/13; Târık, 86/9; İsrâ 17/14; Kehf 18/49.

87 İsrâ 17/44; Kehf 18/49.

88 eş-Şinkîti, *Advâu'l-Beyân*, 2/316.

89 Zuhruf, /9, 87; Mü'minûn, 23/84-89; Yûsuf, 12/106; Fâtiha, 1/5; Şuarâ, 26/23; İsrâ, 17/102; Neml, 27/14.

90 eş-Şinkîti, *Advâu'l-Beyân*, 2/317.

zihinlerini harekete geçirip düşündürmek ve zihinsel değişimlerini sağlamak hedeflenmektedir.

Mâtürîdî bu ayetin tefsirinde, müşriklerin tanrılaştırdığı ve taptığı varlıklar arasında, bir şeyi ilk defa yaratan, ardından onu ölümden sonra diriltene kimsenin olmadığını, bunu bildikleri halde Allah'ın birliğini nasıl yalanladıklarını sorar. Akabinde de Bakara 28. ayeti⁹¹ zikretmektedir. Daha sonra ise muhtemel anlamları sıralamaktadır.⁹² Şinkîti de mezkûr ayetin yorumunda tevhit üzerinde durmakta ve konu hakkında ortak bağlama sahip başka ayetlere⁹³ müracaat ederek ayeti tefsir etmektedir.⁹⁴

Otuz yedinci ayet: وَمَا كَانَ هَذَا الْقُرْآنُ أَنْ يُفْتَرَىٰ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ الْكِتَابِ لَا رَيْبَ فِيهِ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ Ayetin sibakında Allah'a ortak koşan müşrikler kınanmakta, onların asılsız inançları içerisinde bocalayıp durdukları anlatılmaktadır. 37. ayette ise, Hz. Peygamber'e inanmayan ve Kur'an'ı onun uydurduğunu iddia eden müşriklere meydan okunmakta ve kendilerine indirilen bu Kur'an'ın önceki kitapları tasdik eden bir ilâhî vahiy olduğu, bu iddialarında samimi iseler kendilerinin de onun bir parçasına⁹⁵ benzer bir şey uydurmaları istenmektedir. Bir sonraki ayette de bu konuda Allah'tan başka ortak koştukları varlıklardan da yardım alabilecekleri,⁹⁶ ama bütün gayretlerini ortaya koysalar da bir tek ilâhî vahiy getiremeyecekleri bildirilmektedir.

Mâtürîdî bu ayeti aynı surenin 15. ayetiyle ("*Bundan başka Kur'an getir veya bunu değiştir dediler.*") birlikte açıklamış, aynı zamanda söz konusu ayetin Kur'an'ı Hz. Muhammed'in uydurduğunu iddia eden Kureyş kafirlerine cevap teşkil ettiğini ifade etmiştir.⁹⁷ Buna ek olarak Muhammed (a.s.)'in daha önce diğer kitapları bilmediğine dair Ankebût 48. ayete ("*Sen bundan önce ne*

91 كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَكُنْتُمْ أَفْوَاحًا فَاحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمَيِّتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

92 el-Mâtürîdî, *Te'vilât*, 6/39-40.

93 Rûm 30/40; Furkân, 25/3; Fâtır 35/3; Nahl 16/17; R'ad 13/16; Zümer 39/21; Mülk 67/10, 21; Ankebût 29/17.

94 eş-Şinkîti, *Advâu'l-Beyân*, 2/317-318.

95 Bkz. Elik - Coşkun, *Tevhit Mesajı*, 528.

96 el-Mâtürîdî, *Te'vilât*, 6/43; ez-Zemahşeri, *el-Keşşâf*, 2/331; el-Mâtürîdî, *Te'vilât*, 6/43.

97 Başkalarından aktarsa da kendisinin bu görtüşe meylettiği anlaşılmaktadır.

bir kitap okuyabiliyor ne de onu kendi elinle yazabiliyordun..”) yer vermiştir.⁹⁸ Mâtürîdî’nin -Yûnus suresi özetinde- daha çok sure bütünlüğünü dikkate aldığı, konuyla ilgili olabilecek bütün ayetlere yer vermediği, fakat çoğu zaman yaklaşım ve yorumlarından Allah’ın muradını öncelediği anlaşılmaktadır.

37. ayeti bir bütün olarak alan ve sonrasında irtibatlandıran Şinkîti, isabetli olarak vahyin kaynağına yapılan iftiralara ve bu iftiralara meydan okuyan birçok ayete⁹⁹ atıfta bulunmuştur.¹⁰⁰ Dolayısıyla her iki müfessir bu ayetle ilgili olarak, konu hakkında bütün ayetlere yer vermeseler de benzer yorumlar serdetmişlerdir.

Otuz dokuzuncu ayet: **بَلْ كَذَّبُوا بِمَا لَمْ يُحِيطُوا بِعَلْمِهِ وَلَمَّا يَأْتِهِمْ تَأْوِيلُهُ** Konunun devamı olarak bu ayette de müşriklerin aslında elçinin değil ahiretteki hesabın derdinde oldukları,¹⁰¹ işin sonunun nereye varacağını kestiremediklerinden¹⁰² dolayı inanmak istemedikleri bildirilmekte ve Hz. Peygamber’e teselli olarak geçmiş ümmetlerin de aynı tavrı sergiledikleri, bekleyip sonlarının ne olacağını görmesi emredilmektedir.

Mâtürîdî bu ayette de metin içi bağlama göre tefsir-te’vil yapmış, diğer ayetlere atıfta bulunmamıştır.¹⁰³ Şinkîti ise ayetteki te’vili, Mâtürîdî’nin saydığı vecihlerden biri gibi kıyamet günü hakikatin ortaya çıkması olarak açıklamış¹⁰⁴ ve ilişkili olabilecek iki ayeti¹⁰⁵ zikretmiştir. Bu durumda ikisinin de benzer yorumlar yaptıkları söylenebilir.

Kırk birinci ayet: **وَأَنْ كَذَّبُوا فَقُلْ لِي عَمَلِي وَلَكُمْ عَمَلِكُمْ أَنْتُمْ بَرِيءُونَ مِمَّا** **وَأَنَا بَرِيءٌ مِمَّا تَعْمَلُونَ** Bu ayette Allah, şayet Hz. Peygamber’i yalamada ısrar ederlerse, bu konuda artık kendisinin bir sorumluluğu

98 el-Mâtürîdî, *Te’vilât*, 6/42-43.

99 Yûsuf 12/111; Şuarâ 26/211; İsrâ 17/88, 105; Bakara 2/23-24; Hûd 11/13; Tûr 52/34.

100 eş-Şinkîti, *Advâu’l-Beyân*, 2006, 2/317.

101 et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 15/93.

102 el-Mâtürîdî, *Te’vilât*, 6/46.

103 el-Mâtürîdî, *Te’vilât*, 6/43-44.

104 eş-Şinkîti, *Advâu’l-Beyân*, 2/319.

105 A’râf 7/53; S’ad, 38/8.

olmadığını, bunun sonucuna sadece inanmayanların katlanacaklarını bildirerek elçisini teselli ve takviye etmekte, aynı zamanda şahsî sorumluluğun altını çizmektedir. Mâtürîdî burada ilgili ayeti konuyu destekleyen ve genişleten başka ayetlere¹⁰⁶ atıfta bulunarak açıklamaktadır. Ona göre 41. ayette, Hz. Peygamber'in verdiği haberlerin Allah'tan geldiği hususunda yalan söylemesi hâlinde, bunun günah ve sorumluluğunun kendisine ait olduğu, Hz. Peygamber'in Allah'tan tebliğ ettiği şeyleri reddetmenin günah ve sorumluluğunun da müşriklere ait olduğu vurgulanmaktadır.¹⁰⁷ Şinkîti ise bahis konusu ayeti, şahsî sorumluluğun altını çizmek suretiyle farklı ayetlerle¹⁰⁸ irtibatlandırmaktadır.¹⁰⁹ Böylece her iki müfessir, 41. ayetle ilgili farklı ayetlere atıfta bulunsalar da şahsî sorumluluğu vurgulamak suretiyle ortak bir noktada buluştukları söylenebilir.

4.4. Yûnus Suresi 42-51 Arası Ayetler

Kırk beşinci ayet: **وَيَوْمَ يُحْشَرُهُمْ كَأَن لَّمْ يَلْبَثُوا إِلَّا سَاعَةً مِّنَ النَّهَارِ يَتَعَارَفُونَ** Bundan önceki ayetlerde, söylenen mesajı anlamaya yanaşmayanlar veya anladığı halde inkarda ısrar edenler; akıllarını kullanmayan ve hakikate kalpleri kapanmış, basiretleri bağlanmış kimseler olarak nitelenmekte ve bu kimselere laf anlatmanın imkânsızlığı anlatılmaktadır. Yine de Allah'ın merhametinden dolayı insanlara dünya ve ahirette huzura ermeleri için elçiler gönderdiği, fakat onların elçilerin getirdiği bu mesajları kabul etmeyerek kendi kendilerine zulmettiklerinden bahsedilmektedir.¹¹⁰ Kırk beşinci ayette ise, Muhammed'in (a.s.) peygamberliğine inanmayan ve "vad ettiğin azabı hemen getir de görelim" diyen müşriklerin, hesap vermek üzere Allah'ın huzurunda toplandıklarında dünyada iken geçirdikleri sürenin çok kısa geleceği ve uyarıları dikkate almadıkları için derin bir pişmanlık duyacakları bildirilmektedir.

106 Hûd 11/107; En'âm 6/52; Nûr 24/54; Sebe' 34/25.

107 el-Mâtürîdî, *Te'vilât*, 6/45.

108 Kâfirûn 109/1-6; Mümtehine 61/4; Meryem 19/49-50.

109 eş-Şinkîti, *Advâu'l-Beyân*, 2/319.

110 Elik-Coşkun, *Tevhit Mesajı*, 529.

Mâtürîdî'ye göre insanlar kıyamet günü dirilişin dehşetini ve zorluğunu gördüklerinden dünyadaki hayatlarının sanki çok kısa ve kendilerine verilen nimetlerin de çok az olduğunu düşünürler. İnsanların kıyamet günü aralarında tanışmalarıyla ilgili olarak ise Ankebût 25 *بَعْضُكُمْ بَعْضًا* ve Bakara 175 *فَرَأَيْنَا بَيْنَهُمْ* ayetlerine atıfta bulunmuştur. Allah'ın huzuruna çıkıp hesap vereceklerine inanmayanların hüsrana uğrayacağına dair de Bakara 175. ayete *إِذَا أَصْبَرَهُمْ عَلَى النَّارِ* başvurmuştur.¹¹¹

Şinkîti'ye gelince, burada da 45. ayetin tümüne yer vermiş ve ilk kısmını *يَوْمَ يَحْشُرُهُمْ كَأَن لَّمْ يَلْبَثُوا إِلَّا سَاعَةً مِنَ النَّهَارِ* konu benzerliği olan diğer ayetlerle¹¹² tefsir etmiştir. Ayetin ortasındaki ifadeyi ise *يَتَعَارَفُونَ بَيْنَهُمْ* yine kıyametten söz eden bazı ayetlerle¹¹³ açıklamıştır. Ayetin son kısmında *قَدْ حَسِرَ الَّذِينَ كَذَبُوا بِلِقَاءِ اللَّهِ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ* Allah'ın huzuruna çıkmayı yalanlayanların akıbetlerini anlatan ayetlerle¹¹⁴ isabetli bir şekilde ilişkilendirmede bulunsa da devamında zikrettiği ayetler¹¹⁵ ancak aynı kelimenin farklı bağlamlarda geçmesinden ibarettir.¹¹⁶ Bu durumda da ayetlerle istişhaddan söz edilebilir.

Kırk altıncı ayet: *وَأَمَّا نُورُكَ بَعْضَ الَّذِي نَعُدُّهُمْ أَوْ تَتَوَفَّيْنَاكَ فَأَلَيْنَا مَرْجِعَهُمْ* *ثُمَّ اللَّهُ شَهِيدٌ عَلَىٰ مَا يَفْعَلُونَ* Bu ayette müşriklere verilecek cezanın dünya ve ahiret olmak üzere iki tarafta da Hz. Peygamber'e gösterilebileceği yani onların, risalet davasının muzaffer olmasıyla hem Rasûlullah'ın gözü önünde azap çekecekleri hem de ahiretteki azaba düşer olacakları anlatılmaktadır.¹¹⁷

Mâtürîdî'ye göre burada Allah sanki şöyle demektedir: “Onlara vadettiğimi göstermek senin işin değildir, o ancak bize aittir. Çünkü Âl-i İmrân 28. ayette Allah şöyle buyurur: *لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ*” Daha sonra Mâtürîdî söz konusu ayetin, “müşriklerin ayetleri yalanlayıp reddetmelerine ilişkin olarak kıyamet günü Allah'ın

111 el-Mâtürîdî, *Te'vilât*, 6/47-48.

112 Ahkâf 46/35; Nâziât 79/46; Rûm 30/55; Tâhâ 20/103; Mü'minûn 23/113.

113 Meâric 70/10-11; Mü'minûn 23/101; Saffât 37/27.

114 En'âm 6/31; A'râf 7/9; Mü'minûn 23/103; Hüd 11/101; Zümer 39/15; Şûrâ 42/45.

115 Bakara, 2/27, 121; A'râf, 7/99, 178; Zümer, 39/63; Asr 103/1-2; Hac 22/11.

116 eş-Şinkîti, *Advâu'l-Beyân*, 2/319-321.

117 Elik-Coşkun, *Tevhit Mesajı*, 530.

ise, konu benzerliği olabilecek ayetlerle¹²⁶ tefsir etmektedir.¹²⁷

Kırk dokuzuncu ayet: *قُلْ لَا آفْلَکَ لِتَنفِسی ضَرًّا وَلَا نَفْعًا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ* Öncesiyle ve sıyâkındaki ayetle sıkı bir ilişkisi olan bu ayette, “*Şu bize vaat ettiğin ilâhi azap ne zamanmış, gelsin de görelim*”¹²⁸ diyen Mekke müşrikleri karşısında, Allah elçisini takviye etmekte ve onlara kendisinin sadece elçi olduğu, Cenâb-ı Hakk’ın ne zaman ceza vereceğini bilmediği şeklinde cevap vermesini telkin etmektedir. Elbette müşriklerin saltanatları ilelebet sürmeyecek, eninde sonunda Allah’ın huzuruna çıkıp hesap vereceklerdir. Onlara verilecek azabın vakti de bellidir, o gün gelip çatığında kimsenin erteleme gibi bir şansı olmayacaktır.¹²⁹

Mâtürîdî bu ayetteki “*Ben kendime bile zarar vermeye muktedir değilim, yarar sağlamaya da muktedir değilim*” ifadesiyle, bunlara gücü yetmeyen bir insanın azap indirmeye nasıl gücü yeteceğinin vurgulandığını belirtir. Bu, ancak Allah’a mahsustur. Başka ayetler¹³⁰ de bu anlamı desteklemektedir. Mâtürîdî burada “ecel” mevzusuna da değinmektedir. O, toplulukların ecelinden söz eden ayetteki ifadeyi, -Mu’tezile’ye cevap verme gayesiyle- kendi zemininden yalıtarak “kişinin eceli”¹³¹ olarak anlamayı tercih etmektedir. Oysa hem metin içi hem de metin ötesi bağlam, ümmetlerin (toplulukların) mutlaka bir sonunun olacağından bahsetmektedir.

Şinkîti de Mâtürîdî gibi bahis konusu ayeti “kişinin eceli” olarak yorumlamış ve ondan daha farklı ayetlerle¹³² irtibatlandırmıştır.¹³³ Ancak bu ayetler arasından Münâfikûn 11. ayet¹³⁴ kişinin ecelinden söz etse de diğer ayetler her topluluğun mutlaka sonunun geleceğinden bahsetmektedir.

126 Zümer 39/69-70.

127 eş-Şinkîti, *Advâu'l-Beyân* 2/321-322.

128 Yûnus 10/48.

129 ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/334.

130 Kehf 18/110; Fussilet 41/6.

131 el-Mâtürîdî, *Te'vîlâtü*, 6/50.

132 Hier 15/5; Nûh 71/4; Münâfikûn 63/11.

133 eş-Şinkîti, *Advâu'l-Beyân*, 2/322.

134 *اللَّهُ نَفْسًا إِذَا جَاءَ أَجَلُهُ وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ وَلَنْ يُؤَخَّرَ*

Elli birinci ayet: **اِنَّكُمْ اِذَا مَا وَقَعَ اَمْتُمْ بِهٖ اَلْنَّ وَقَدْ كُنْتُمْ بِهٖ تَسْتَعْجِلُوْنَ** Bu ayette ve öncesinde, Allah'ın ikazlarına meydan okuyanların, gerçekten ilâhî azap gelecek olsa donup kalacakları, çaresizlik içerisinde son dakika iman etmeye kalkışacakları, fakat o gün imanlarına itibar edilmeyeceği anlatılmaktadır.

Mâtürîdî, müşriklerin yalanlamak ve alay etmek maksadıyla Rasûlullah'ın azabı hemen getirmesini istediklerini kaydederek vahyin ortamına işaret etmekte ve konuyla ilgili olabilecek diğer ayetleri¹³⁵ zikretmektedir.¹³⁶ Şinkîti de Mâtürîdî'nin zikrettiği bazı ayetlere¹³⁷ atıfta bulunmakta, ayrıca Mâtürîdî'den farklı olarak bahis konusu ayeti, ölüm anında tevbenin kabul olmayacağından söz eden Nisâ 18. ayetle¹³⁸ açıklamaktadır.¹³⁹

4.5 Yûnus Suresi 52-101 Arası Ayetler

Şinkîti aradaki ayetlere yer vermediği için 81. ayetten devam ettiğimizi belirtmekte yarar görüyoruz.

Seksen birinci ayet: **فَلَمَّا اَلْقَوْا قَالَ مُوسٰى مَا جِئْتُمْ بِهٖ السِّحْرِۙ اِنَّ اِلٰهَ لَا يُضِلُّع عَمَلِ الْمُفْسِدِيْنَ سَبِيْلُهُۥۙ اِنَّ اِلٰهَ لَا يُضِلُّع عَمَلِ الْمُفْسِدِيْنَ** Bu ayetin öncesindeki ayetlerin başlıca konularından söz edecek olursak, bazı varlıkları Allah'a ortak koşan ve onlar adına bazı şeyleri haram kılan müşrikler kınanmakta ve tehdit edilmektedir.¹⁴⁰ Ayrıca Hz. Peygamber tesselli edilmekte ve kendisine zafer vaadinde¹⁴¹ bulunmaktadır. Yine müşriklerin melekları Allah'ın kızları¹⁴² olarak görmelerine değinilmekte ve bu iddia reddedilmektedir. Daha sonra Mekke müşrikleri gibi peygamberlerini inkar eden Nûh kavminin akıbetinden bahsedilmekte, akabinde de Hûd, Sâlih, İbrâhim, Lût ve Şuayb gibi peygamberlerin kavimlerinin de aynı hazin sona

135 Mü'min 40/84-85; En'âm 6/158.

136 el-Mâtürîdî, *Te'vilât*, 6/51.

137 Mü'min 40/84-85.

وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِيْنَ يَعْمَلُوْنَ السَّيِّئَاتِ حَتَّىٰ اِذَا حَضَرَ اٰخِرَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ اِنِّىْ تَبْتُ اِلَيْهِ وَلَا الَّذِيْنَ يَمُوتُوْنَ وَهَمْ كُفَّارٌ اَوْلٰىكَ اَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا اَلِيْمًا

139 eş-Şinkîti, *Advâu'l-Beyân*, 2006), 2/322.

140 ez-Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 2/339.

141 ez-Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 2/340.

142 et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 15/143.

düçar oldukları anlatılmaktadır. Son olarak da Musa ve Firavun kıssasına geçilmektedir. Firavun ve halkı da tıpkı Mekke müşrikleri gibi peygamberler karşısında kibre kapılmışlar, Musa ve Harun'u sihirbazlıkla suçlamışlardır. Firavun, Musa'nın sihirbaz olduğunu kanıtlayıp etkisini kırmak için bütün usta sihirbazları toplamış ve Musa'nın karşısına çıkarmıştır. Musa da sihirbazlara önce tevhibi tebliğ etmiş sonra da hünerlerini göstermelerini istemiştir. Konumuz olan 51. ayetle devam edersek, sihirbazlar hünerlerini ortaya koyunca Musa onlara, yaptıklarının sihir olduğunu, fakat kendisinin Allah'ın elçisi olduğunu ve Allah'ın yaptıkları sihrin etkisini yok edeceğini bildirmiştir. Çünkü Allah inkarcılar istemese de mesajını tamamlar ve elçilerini zafere ulaştırır.¹⁴³

Mâtürîdî bu ayeti aynı surenin 77. ayetiyle¹⁴⁴ tefsir ederek sure içi bağlamı dikkate almıştır.¹⁴⁵ Şinkitî ise bahis konusu ayeti Mâtürîdî'den farklı olarak Arâf 118¹⁴⁶ ve 119.¹⁴⁷ ayetle açıklamıştır.¹⁴⁸ Burada, konu bütünlüğünü sağlamak amacıyla her iki müfessirin de irtibat kurduğu ayetlerin doğru, fakat eksik olduğu söylenebilir.

Doksan üçüncü ayet: وَلَقَدْ بَوَّأْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ مُبَوَّأً صِدْقٍ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ فَمَا اخْتَلَفُوا حَتَّىٰ جَاءَهُمُ الْعِلْمُ إِنَّ رَبَّكَ يُفْضِي بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ Bu ayetin öncesinde Hz. Musa kıssası devam etmektedir. İlgili kısma üzerinden Hz. Peygamber'e ve tabiiilerine sabırlı ve dayanıklı olmaları, Allah'a güvenmeleri telkin edilmektedir. Hatta ayetlerde, Hz. Musa ve ona inananların Kızıldeniz'den geçerek Firavun'un zulmünden kurtuldukları gibi, müşriklerin yaptığı baskılardan dolayı Hz. Peygamber ve mü'minlerin de hicret edebileceklerine dair işaret levhaları sunulmaktadır. Aynı zamanda müşriklere son anda iman eden Firavun'un samimiyetsiz imanını gibi iş işten geçmeden iman etmeleri ve Firavun'dan ibret almaları gerektiği anlatılmaktadır.

143 Elik-Coşkun, *Tevhit Mesajı*, 537.

144 قَالَ مُوسَىٰ أَتَقُولُونَ لِلْحَقِّ لَمَّا جَاءَكُمْ أَسِحْرٌ هَذَا وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُونَ

145 el-Mâtürîdî, *Te'vîlât*, 6/74.

146 فَوَقَعَ الْحَقُّ وَبَطَلَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

147 فَغَلَبُوا هُنَالِكَ وَانْقَلَبُوا صَاغِرِينَ

148 eş-Şinkitî, *Advâu'l-Beyân*, 2/323.

Dolayısıyla Allah'tan başka hiç kimsenin ilâhî niteliklere sahip olmadığı bilinmelidir. 93. ayette ise İsrailoğulları'na yeryüzünün güzel bir yerinde¹⁴⁹ nimetler içinde yaşama imkânı verildiği, ancak onların çoğunun ilâhî kitabı bildikleri halde tevhide karşı çıktıkları¹⁵⁰ dile getirilmektedir. Elbette Allah onlara bu tutumlarının hesabını soracaktır.

Mâtürîdî bahis konusu ayetteki *صَدَقَ* مُبْرَأٌ *بَنِي إِسْرَائِيلَ* *مُبْرَأٌ* *صَدَقَ* *بَنِي إِسْرَائِيلَ* cümlesini aynı kelimenin geçtiği Âl-i İmrân 21. ayetteki *تُبَيِّنُ* *لِقَوْمِكَ* ifadesiyle açıklamıştır (dilsel istişhadda bulunmuştur). Diğer taraftan ortak bağlam sahip olan Kasas 5.¹⁵¹ ve 6.¹⁵² ve Arâf 137. ayetlerle,¹⁵³ ayrıca hicrete işarette bulunma cihetiyle konu müşterekliği bulunan İsrâ 80.¹⁵⁴ ayetle irtibatlandırmıştır.¹⁵⁵ Şinkîtî ise 93. ayetin açıklayıcısı olarak, Mâtürîdî ile benzer şekilde Arâf 137. ayete ve farklı olarak başka bazı ayetlere¹⁵⁶ atıfta bulunmakla yetinmiş, ayet hakkında herhangi bir yorum yapmamıştır.¹⁵⁷

Doksan altı ve doksan yedinci ayet: *إِنَّ الَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَتُ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٩٦﴾ وَلَوْ جَاءَتْهُمْ كُلُّ آيَةٍ حَتَّى يَرَوُا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ* Ayetlerin öncesinde ve bu ayetlerde, eğer müşriklerin¹⁵⁸ Muhammed (a.s.)'a indirilen Kur'an hakkında şüpheleri varsa, daha önce kendilerine kitap verilen Yahudi ve hıristiyanlara sormaları istenerek ilâhî vahyin kaynağının güvenilir olduğunun altı çizilmektedir. Bilinmelidir ki Allah'ın elçilerini ve ayetlerini yalanlayanların sonu hep hüsrân olmuştur. Bütün delillere rağmen yine de iman etmemekte ısrar ettikleri için Allah'ın azap vaaidine müstehak olmuşlardır.¹⁵⁹

149 el-Mâtürîdî, *Te'vilât*, 6/82.

150 et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 15/195.

151 *وَرِيدٌ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا فِي الْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ*

152 *وَنُمَكِّنَ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَنُرِي فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا مِنْهُمْ مَا كَانُوا يَحْذَرُونَ*

153 *وَأَوْزَنَّا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا يُسْتَضْعَفُونَ مَشَارِقَ الْأَرْضِ وَمَغَارِبَهَا الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ الْحُسْنَى عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ بِمَا صَبَرُوا وَدَمَرْنَا مَا كَانُوا يَفْرَهُونَ*

154 *وَقُلْ رَبِّ ادْخُلْنِي مَدْخَلَ صِدْقٍ وَأَخْرِجْنِي مَخْرَجَ صِدْقٍ وَاجْعَلْ لِي مِنْ لَدُنْكَ سُلْطَانًا نَصِيرًا*

155 el-Mâtürîdî, *Te'vilât*, 6/82-83.

156 Şuarâ 26/57-59; Duhân 44/25-26, 28.

157 eş-Şinkîtî, *Advâu'l-Beyân*, 2/323.

158 er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, 17/300.

159 Elik-Coşkun, *Tevhit Mesajı*, 541.

Mâtürîdî bu ayette işaret edilen hususun “*Andolsun ki cebenemi hem insanlar hem cinlerle dolduracağım*” şeklindeki ayetlerde¹⁶⁰ geçen ve benzer şekilde “*Onlar kendileri için yazılmış nasiplerini elde ederler*” buyruğunda¹⁶¹ dile getirilen hüküm olduğunu belirtmektedir. Hatta “*Eğer (istedikleri gibi) onlara melekler indirseydik..*”¹⁶² ayetinde söylenenin de aynı hususla alakalı olabileceğini ifade etmektedir. Konu hakkında başka ayetleri¹⁶³ de zikrederek Allah’ın kafirler hakkındaki kesinleşmiş hükmünün/yasasının değişmeyeceğinden söz etmektedir.¹⁶⁴

Şinkîti ise aynı anlama gelen başka ayetler¹⁶⁵ bulunduğunu söylemekte ve bu ayetlerin Yûnus 96 ve 97. ayeti tefsir eder mahiyette olduğunu dile getirmektedir.¹⁶⁶ Şinkîti’nin zikrettiği, inkarcıların inatçı karakterinden bahseden bu ayetler, konu bütünlüğünü sağlamak bakımından önemlidir. Yalnız burada her iki müfessir aynı ayetin açıklamasında, inkarda direnen müşrikler hakkında bazı ortak konuları ihtiva eden ayetlere yer verseler de Mâtürîdî’nin Şinkîti’den farklı olarak Allah’ın kafirler hakkındaki kesinleşmiş hükmü/yasasının değişmeyeceği hususu üzerinde durması, müfessirin öznelliğinin ne kadar etkili olduğunu göstermesi bakımından son derece mühimdir.

Doksan sekizinci Ayet: فَلَوْلَا كَانَتْ قَرْيَةً أَمَنَتْ فَنَفَعَهَا إِيْمَانُهَا إِلَّا قَوْمٌ يُونُسَ لَمَّا آمَنُوا كَشَفْنَا عَنْهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَتَّعْنَاهُمْ إِلَىٰ حِينٍ Bu ayette, müşriklere Yûnus peygamberin kıssasından örnek verilmekte ve onun kavminin iş işten geçmeden ilâhî azaptan kurtuldukları¹⁶⁷ anlatılmaktadır. Müşrikler de isterse Yûnus kavmi gibi Muhammed (a.s.)’a iman edip azaptan kurtulabilir ve ilâhî rahmete nail olabilirler.

160 Hüd 11/119; Secde 32/13.

161 A’râf 7/37.

162 En’âm 6/ 111.

163 A’râf 7/186; Bakara 2/258; Âl-i İmrân 3/86; Tevbe 9/19, 109; Saf 61/7.

164 el-Mâtürîdî, Te’vilât, 6/85.

165 Yûnus 10/101; Kamer 54/2; En’âm 6/4; Yûsuf 12/105; Bakara 2/6.

166 eş-Şinkîti, Advâu’l-Beyân, 2/323.

167 er-Râzî, Mefâtihu’l-Ğayb, 17/303.

Mâtürîdî bu ayet hakkında anlam vecihlerini sıraladıktan sonra sonra *وَإِذْ نَتَقْنَا الْجَبَلَ فَوْقَهُمْ كَأَنَّهُ ظُلَّةٌ وَظَنُّوا أَنَّهُ وَاقِعٌ بِهِمْ*¹⁶⁸ şeklindeki ayeti zikretmektedir. Ona göre İsrailoğulları bu durumu gördüklerinde -tıpkı Yûnus'un kavmi gibi- henüz dağ üzerlerine düşmeden iman etmişlerdi, Firavun ve kavmi gibi denizde boğulduktan sonra değil.¹⁶⁹ Bu iki ayetin doğrudan konu birlikteliği olmasa da iman eyleminin iş işten geçmeden oluşması gerektiğine işaret bakımından birlikte değerlendirilebilir.

Şinkîti ise, bahis konusu ayeti yine Yûnus kıssasından bahseden Saffât 147 *فَأَمَّا أَلْفٌ أَوْ يَزِيدُونَ* ve Saffât 148. ayetle *فَأَمَّا أَلْفٌ أَوْ يَزِيدُونَ* birlikte tefsir etmiştir.¹⁷⁰

Doksan dokuzuncu ayet: *لَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَأَمَنَّ مَنْ فِي الْأَرْضِ كُلَّهُمْ جَمِيعًا*. Bu ayet, müşriklerin iman etmesi için adeta kendisini paralayan Hz. Peygamber'e bir teselli mahiyetindedir. Allah'ın iman konusunda insanları özgür bıraktığı, eğer onları zorlayacak olsa hepsinin iman etmiş olacağı, ama kendisinin genel geçer yasasının böyle olmadığını hatırlatmaktadır. O, insanlara hürriyet vermiş ve herkesin kendi iradesiyle inanmasını talep etmiştir.¹⁷¹

Mâtürîdî bu ayeti Mu'tezile'nin özgür irade konusunda kendisine delil olarak aldığını belirtmekte ve onlara cevaben, Allah'ın burada baskıya bağlı dilemeyi kastetmediğini, aksine tercihe bağlı dilemeyi kastettiğini, fakat onların iman etmeyeceklerini bildiği için de iman etmemelerini dilediğini ifade etmektedir. İmanın kalp işi olduğunu, baskı ve cebr ile olmayacağını da eklemektedir. Görüşünü desteklemek için *تَقَاتَلُوهُمْ أَوْ يُسَلِّمُونَ* şeklindeki Feth 16. ayeti zikreden Mâtürîdî, bunun bir zorlama olduğu ve bahis konusu ayetle nasıl uzlaştırılacağı sorulursa ona şöyle cevap verilebileceğini kaydetmektedir: "Feth suresi Medine'de, Yûnus suresi ise Mekke'de indirilmiştir. Bu durumda Yûnus 99. ayetteki "Hal böyleyken, mü'min olsunlar diye sen tutup insanları zorlayacak mısın?" mealindeki kelamın "onları zorlama!" manasına gelmesi

168 A'râf 7/ 171.

169 el-Mâtürîdî, *Te'vilât*, 6/86.

170 eş-Şinkîti, *Advâu'l-Beyân*, 2/323.

171 Elik-Coşkun, *Tevhit Mesajı*, 541.

mümkündür. Medenî dönemde ise Allah, savaşımayı ve baskıyı emretmiştir. Diğer taraftan ayetteki bu ifade, Rasûlullah'ın insanları zorlamaya hakkı olmadığı şeklinde yorumlanabilir. Çünkü Hz. Peygamber, insanlara duyduğu şefkatten dolayı onların iman etmelerini şiddetle istiyor ve arzu ediyordu, o kadar ki Allah Şuarâ 3. ayetle *لَعَلَّكَ نَفْسَكَ أَلَّا يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ* onu uyarıyordu.¹⁷² Ayeti ayetle açıklama açısından Mâtürîdî'nin irtibat kurduğu Feth 16. ayetin konu bakımından Yûnus 99. ayetle herhangi bir benzerliği bulunmamaktadır. Hatta iki ayet arasında ortaya çıkan müşkil vehmi de metin dışı bağlamın görülememesiyle alakalıdır. Mâtürîdî'nin bahis konusu ayetle irtibatlandığı Şuarâ 3. ayet ise müşterek bağlama sahip olmaları nedeniyle ayetin ayetle tefsiri olmaya daha uygundur.

Şinkîti ise ayetin ilk kısmını konu benzerliği olan En'âm 107 *وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكُوا* Secde 13 *وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَهَدَيْنَاهَا كُلَّ نَفْسٍ هَادِيَةً* ve En'âm 35. ayetle *وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهُدَى* tefsir etmiştir. Ayetin son kısmını da "Allah'ın hidayete erdirmediğini O'ndan başka erdirecek kimse yoktur" diyerek, bu manaya benzer başka ayetlerle¹⁷³ açıklamıştır.¹⁷⁴ Böylece onun meşiet, Allah'ın kudreti çerçevesinde anladığı görülmektedir. Şinkîti burada ayetleri, aynı konudan bahseden ayetlerle irtibatlandırmış olsa da onun ilgili ayeti tamamen Allah'ın kudretine hasretmesi, bütünlükçü bir Allah tasavvurundan yoksun oluşuyla açıklanabilir. Bu durum da onun ayetlere literal ve parçacı bir anlayışla yaklaşmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla her iki müfessir, aynı ayeti temel alsalar da meşiet konusunda tam olarak aynı yerde durmamaktadırlar.

Yüz birinci ayet: *قُلْ انظُرُوا مَاذَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ. وَمَا تُعْنِي الْآبَاتُ* *وَالنُّذُرُ عَنْ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ* Bu ayette Hz. Peygamber'den, nübüvvetini kabul etmek için mucize talep eden müşriklere, muazzam bir düzen içerisinde yaratılan kâinata bakmalarını söylemesi istenmektedir. Çünkü kâinatta tevhide delalet eden pek çok delil vardır.¹⁷⁵ Fakat aklını kullanmayanlar için mucizeler ve uyarılar hiçbir yarar sağlamaz, böyle kimseler her türlü mucizeyi görseler de inanmazlar.

172 el-Mâtürîdî, *Te'vilât*, 6/86-88.

173 Mâide 5/41; Nahl 16/47; Kasas 28/56; A'râf 7/186.

174 eş-Şinkîti, *Advâu'l-Beyân*, 2/324.

175 et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 15/214.

Göklerde ve yerde Allah'ın uluhiyetini ve rablığını gösteren izler bulunduğunu, bu sayede O'nun vahdaniyetini kabul edip iman etmek gerektiğini anlam vecihlerinden biri olarak zikreden Mâtürîdî, ayetin sonu hakkında da amacı kibir ve inatçılık olan kimselere hiçbir kanıtın faydası olmayacağını ifade etmiştir. Bir başka ifadeyle, bu kimselere Allah'ın buyurduğu gibi beşer peygamber yerine melek de gelse, onlarla ölümler de konuşsa yine de iman etmezler. Mâtürîdî burada müşriklerin inkarda ısrarından söz eden En'âm 111. ayete¹⁷⁶ atıfta bulunmakla yetinmiştir.¹⁷⁷

Şinkîti ise Allah'ın, bütün kullara mahlûkata nazar etmeleri ve yaratıcının kemalini, celalini ve kulluk edilmeye layık yegane varlık olduğunu görmelerini emrettiğini söyleyerek, 101. ayete mana bakımından benzeyen diğer ayetleri¹⁷⁸ zikretmiştir.¹⁷⁹

4.6. Yûnus Suresi 102-109 Arası Ayetler

Yüz beşinci ayet: وَأَنْ أَقِمَّ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ
Bu ayetin öncesinde işlenen başlıca konu yine tevhitir. Hz. Peygamber ve ona inananların kalbine sebat veren, onlara zafer müjdeleyen ayetlerde, müşriklerin şirk inancı eleştirilmektedir.¹⁸⁰ 105. ayette de Hz. Peygamber'e, inkarcılar karşısında yılgınlık göstermemesi, tevhitte sebat edip müşriklere meyletmemesi emredilmektedir.

Mâtürîdî'ye göre bu ayette Allah, elçisinden kendisine ortak koşmamasını, başkalarına bir pay ayırmamasını, sadece O'na teslim olmasını yahut yaratılışında şahitlik ettiği vahdaniyet ve uluhiyetten ayrılmamasını emretmektedir. Ayrıca burada ilk muhatap Hz. Peygamber olsa da aslında hitap müşriklere dir.¹⁸¹ Mâtürîdî, bu ayetin tefsiri sadedinde herhangi bir ayete yer vermemektedir.¹⁸²

176 وَلَوْ أَنَّا نَزَّلْنَا إِلَيْهِمُ الْمَلَكَةَ وَكَلَّمَهُمُ الْمَوْتَى وَحَسَرْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَيْءٍ قُبُلًا مَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ يَجْهَلُونَ

177 el-Mâtürîdî, *Te'vilât*, 6/89-90.

178 Fussilet 41/53; A'râf 7/185.

179 eş-Şinkîti, *Advâu'l-Beyân*, 2/324.

180 et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 15/217.

181 el-Mâtürîdî, *Te'vilât*, 6/83.

182 el-Mâtürîdî, *Te'vilât*, 6/91.

Fakat onun yaptığı yorumlar hem ayetlerin metin içi hem de metin ötesi bağlamını dikkate aldığını, dolayısıyla mezkur ayetle ilgili olarak hikmet ve maksat merkezli bir yaklaşım sergilediğini ortaya koymaktadır. Şinkîti ise, ayetin son kısmını dikkate almayıp sadece selim fitrata vurgu yapan Rûm 30. ayete فَاقِيمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ فَأَقِيمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ فَطَرْتُ اللَّهُ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا atıfta bulunmakta ve herhangi bir yorum yapmamaktadır.¹⁸³ Bu durumda Mâtürîdî'nin sure içi bağlama daha fazla önem atfettiği söylenebilir.

Yüz altıncı ayet: وَلَا تَدْعُ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُكَ وَلَا يَضُرُّكَ فَإِنْ فَعَلْتَ فَإِنَّكَ إِذَا مِنْ الظَّالِمِينَ Bir üst ayetle bağlantılı olarak Hz. Peygamber'e, onlar gibi kendisine hiçbir yararı olmayacak varlıklara şefaatchi gözüyle bakmaması, yoksa onlardan bir farkının kalmayacağı bildirilmektedir.¹⁸⁴

Mâtürîdî'ye göre “Allah’ı bırakıp başka varlıklara yakvarma!..” şeklindeki beyan, “Allah’tan başka fayda sağlamaya gücü olmayan varlıklara tapma” anlamına gelebilir. Aynı zamanda ilgili ayet, Allah’ın kendine yaptığı bir çağrı anlamına da gelebilir. Zira Allah’tan başkasına tapmak zulümdür. Bu zulüm de şirkidir. Burada Mâtürîdî, Adem’e ve eşine ağaca yaklaşmalarını yoksa zalimlerden olacaklarını söyleyen ayete¹⁸⁵ yer vermekte, ancak ayette geçen zulmün şirk anlamında değil “asi olmak” manasına geldiğini belirtmektedir.¹⁸⁶ Anladığımız kadarıyla müfessir burada, aynı kelimenin başka ayetlerde farklı anlamlara gelebileceğini vurgulamaktadır. Görüldüğü üzere Mâtürîdî burada ayeti ayetle tefsir etmemekte, istimdat ettiği ayeti dilsel tahlil için zikretmekte yani istişhadda bulunmaktadır.

Şinkîti ise mezkûr ayetin baş tarafını, güçlü bir şekilde tevhit vurgusu yapan Kasas 88. ayetle وَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ irtibatlandırmaktadır.¹⁸⁷ Onun burada irtibat kurduğu ayet, konu bakımından Yunus 106. ayetle aynı olsa da bütünlükten uzak yaklaşımı dikkatlerden kaçmamaktadır.

183 eş-Şinkîti, *Advâu'l-Beyân*, 2/324.

184 Elik-Coşkun, *Tevhit Mesajı*, 543.

185 Bakara 2/35; A'râf 7/179.

186 el-Mâtürîdî, *Te'vilât*, 6/92.

187 eş-Şinkîti, *Advâu'l-Beyân*, 2/324.

Yüz dokuzuncu ayet: **وَاتَّبِعْ مَا يُوحَىٰ إِلَيْكَ وَاصْبِرْ حَتَّىٰ يَحْكُمَ اللَّهُ وَهُوَ خَيْرُ** **الْحَاكِمِينَ** Önceki ayetlerde, Allah katında aracı kabul edilip medet umulan varlıkların herhangi bir yarar ya da zarar vermeye kudretleri olmadığı, buna karşılık Allah'ın sonsuz kudret sahibi olduğu vurgulanmaktadır. Aynı zamanda yaratıcının çok merhametli olduğu, şirkten vazgeçip tövbe edenleri bağışlayacağı bildirilmektedir. 109. ayette de Hz. Peygamber'e ve mü'minlere eziyetler karşısında yılgınlık göstermemeleri, zafere ulaşınca kadar sabredip direnmeleri emredilmekte ve sıkıntılarının eninde sonunda biteceği¹⁸⁸ hatırlatılmaktadır.

Mâtürîdî bu ayetin tefsirinde, müşriklerin Hz. Peygamber'i çok üzdüklerine ve ona eziyet ettiklerine değinmekte ve Allah'ın elçisine kendisini yalanlayanlarla aralarındaki hüküm verilinceye kadar sabırlı olmasını telkin ettiğini ve cezaları konusunda acele etmemesi gerektiğini söyleyerek teselli ettiğini kaydetmektedir.¹⁸⁹

Şinkîti ise, Allah'ın bu ayette peygamberi ve onun düşmanlarıyla ilgili hükmünü açıklamadığını, fakat başka birçok ayette¹⁹⁰ bu hükmün zafer ve bu dinin bütün dinlere galibiyeti olarak açıkladığını belirtmektedir.¹⁹¹ Şinkîti'nin tefsir edici mahiyette zikrettiği ayetlerden R'ad 41. ayet **أَوْلَمْ يَرَوْا أَنَّا نَأْتِي الْأَرْضَ نَنْقُضُهَا مِنْ** **أَطْرَافِهَا** **وَاللَّهُ يَحْكُمُ لَا مُعَقَّبَ لِحُكْمِهِ** **وَهُوَ سَرِيعُ الْحِسَابِ** 109. ayete benzese de konu olarak bir benzerliği bulunmamaktadır. Görüldüğü gibi yatay atıflarla irtibat kurulan ayetler, kimi zaman Kur'an'ın Kur'an'la tefsiri olmayabilmektedir. Zira Kur'an, müfesser (tefsir edilen) ve müfessir (tefsir eden) ayetin hazır bulunduğu bir metin değildir. Böyle olmasına rağmen Kur'an'ı Kur'an'dan anlama kuralının göz ardı edilemeyeceği de açıktır. Dolayısıyla Kur'an'dan bütüncül bir dünya görüşü elde etmenin en önemli aracı olan Kur'an'ın Kur'an'la tefsiri için bir usul gerektiğini söylemek yanlış olmaz. Nitekim usulsüz gerçekleştirilen ayetler arası irtibatlandırmaların, ancak müfessirin dirayetini ve öznelliğinin boyutunu gözler önüne sereceği rahatlıkla ifade edilebilir. Elbette böyle bir durumda da her bir

188 et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 15/221.

189 el-Mâtürîdî, *Te'vilât*, 6/93.

190 Nasr 110/1; Feth 48/1; R'ad 13/41.

191 eş-Şinkîti, *Advâu'l-Beyân*, 2/325.

yorumcunun kendi perspektifinden, algısından ve mezhebi ön kabulünden yola çıkarak mana takdirinde bulunması kaçınılmaz olacaktır.

Değerlendirme ve Sonuç

Kur'an'ın Kur'an'la tefsiri, Kur'an bütünlüğünün vazgeçilmez prensibi olsa da bütünlük sadece ayeti ayetle tefsir etmek değildir. Zira bütünlük, müfessirin Kur'an'la çokça hemhâl olması, onun üzerinde tefekkür, tezekkür, tedebbür ve teakkul etmek (ayetler arası bağ kurmak) suretiyle Kur'an'ın dünyasına girmesi, Allah'ın maksadını kavraması ve bu çerçevede bütünlükçü bir varlık tasavvuruna (Allah, insan, tabiat) sahip olmasıdır. Bütün bunlardan hareketle Kur'an'ın Kur'an'la tefsiri şöyle de tanımlanabilir: Bütüncül bir varlık tasavvuruna sahip olan müfessir tarafından, vahyin bir süreç dâhilinde ve sözlü hitap şeklinde indiği göz ardı edilmeden, inişini çevreleyen şartlar dikkate alınmak suretiyle konuları müşterek olan ayetlerin birbiriyle irtibatlandırılması, vahyin bağlam içindeki bağlamlarının görülmesi ve bu çerçevede onun muhataplarına sunduğu dünya görüşünün tespit edilmesidir.

Elde ettiğimiz veriler ışığında söyleyecek olursak, Kur'an'ın Kur'an'la tefsirinin, gerçekçi bir usulü belirlenmeden Kur'an'ı en iyi anlama yolu olarak takdim edilmesi, bu tefsir çeşidinin bağlayıcılığını tartışmalı hale getirmektedir. Nitekim Kur'an'ın Kur'an'la tefsirinin icrası bir usul doğrultusunda gerçekleşmediği takdirde büyük oranda müfessirin öznelliği devreye girmektedir. Çünkü tefsir edilen ayeti tefsir edici mahiyetteki diğer ayetlerle irtibatlandırılan öznenin kendisidir. Dolayısıyla bu tefsir çeşidi, öznelikten hâlî değildir. Kur'an'ın Kur'an'la tefsirinin rivayet tefsiri başlığı altında zikredilme sebebi de bu tefsir çeşidine nesnellik atfetme gayreti olarak yorumlanabilir.

Yûnus suresi özelinde tefsirlerini mukayese ettiğimiz müfessirlerden İmam Mâtürîdî, Kur'an'ın Kur'an'la tefsirini kelime, terkip ve cümle üzerinden gerçekleştirmiş ve bunları birbiriyle açıklarken aralarında çeşitli açılardan bağ kurmuştur. Bu bağ, bağlamı dikkate almak suretiyle çoğu zaman doğrudan ya da dolaylı olarak konu müşterekliği üzerinden olsa da bazen benzerlik, özdeşlik ve

zıtlık gibi hususlar üzerinden olabilmıştır. Mâtürîdî'nin ayetler arasında kurduğu ilişki, bağlam ve konu benzerliği yönüyle olduğunda Kur'an'ın Kur'an'la tefsiri, lafız müşabeheti yönüyle bir irtibat kurduğunda da Kur'an'ın Kur'an'la istişadı olarak isimlendirilebilir. Çünkü tefsir eylemi, üç bağlam üzerinden gerçekleştirilebilir. Bunlar da metin içi, metin dışı ve ilâhî bağlamdır.

Mâtürîdî'nin metin içi bağlama yani ayetlerin sure bütünlüğüne oldukça ehemmiyet verdiği özellikle vurgulanmalıdır. Bu noktada ayetlerin metin dışı bağlamı da ihsas ettirdiğinin farkında olan Mâtürîdî'nin ayetleri anlama noktasında önceliği Kur'an'a verdiği söylenebilir. Ayrıca Mâtürîdî'nin Allah'ın muradını tespit etmeye yönelik gayreti de zikredilmeye değerdir. Öte yandan -görebildiğimiz kadarıyla- “bir ayette mücmel bırakılan bir hususun başka bir ayette mübeyyen hâle gelmesi” şeklindeki yaklaşımın ilk izlerinden birinin Nisâ 34. ayet bağlamında Mâtürîdî'nin tefsirinde görülmesi, bu yaklaşımın ahkam istinbatı ameliyesinde ortaya çıkmış olabileceğini akla getirmektedir.

Mâtürîdî'nin tefsiri ile mukayese ettiğimiz Şinkîti ise tefsirinde çoğu zaman bir suredeki ayetlerin hepsine yer vermemekte, yer verdiği ayetin de tümünü almayabilmektedir. Onun bu tavır, ayetlere sorun merkezli (mücmel, müphem, müşkil çözme) ve ahkâm istinbatı gayesiyle yaklaşmasının bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Kur'an'ın Kur'an'la tefsiri açısından ise -Yûnus surisinin tefsirinde- Şinkîti, kimi zaman ayetleri konu müşterekliliği üzerinden, kimi zaman da lafız, terkip veya cümle benzerliği üzerinden birbirleriyle irtibatlandırıp açıklamaktadır. Bu da müfessiri çoğu zaman bütünlükten uzaklaştırmaktadır. Zira Kur'an'ın ele aldığı konuyla ilgili bütün ayetler görülmeden ve ilgili ayetlerle Allah'ın kime, neyi, ne üzerinden, nasıl bir tarzda anlattığı dikkate alınmadan, parçalanmış okuma neticesinde bir genelleştirme ve indirgeme yapılırsa Kur'an'dan yapılan çıkarım doğru olmayabilir. Buna mukabil bütüncül yaklaşım, Kur'an'ın muhtelif yerlerine serpiştirilmiş olan ayetlerin her birini yerli yerine koyar ve her parçayı bütünlük içindeki durumuna göre değerlendirir. Çünkü anlam, lafız-mana ekseninde değil, mana ve maksadın ön plana çıktığı bütünlükte aranmalıdır.

Yine her iki müfessiri bütünlük açısından değerlendirecek olursak -Yûnus suresi özelinde- tespit edebildiğimiz kadarıyla gerek Mâtürîdî gerekse Şinkîti'nin tevhit konusunda çok hassas oldukları, Allah'ın rububiyet ve uluhiyetine hâlel getirecek her yorumdaki uzak durmaya çalıştıkları görülmekte ise de tasavvurata dair tam bir zihnî bütünlüğe sahip olduklarını söylemek zordur. Bu da zaman zaman tefsirlerine yansımaktadır. Fakat bu hususun arka planı ve örnekleri üzerinde durmak başlı başına ayrı bir çalışmanın konusudur.

Yine Mâtürîdî ve Şinkîti bazen tefsir edici mahiyette aynı ayetlere yer vermekte, bazen de birbirlerinden farklı ayetlere atıfta bulunarak tamamen farklı yorumlar yapabilmektedirler. Bu durum, Kur'an'ın Kur'an'la tefsirinin kendi içinde gerçekçi bir usulünün olmadığını göstermesi bakımından önemlidir. Usulü olmayan bir Kur'an'ın Kur'an'la tefsiri eylemi de özneye büyük bir tasarruf alanı bırakmaktadır.

KAYNAKÇA

- Açıkgenç, Alparslan. *Bilgi Felsefesi*. İstanbul: İnsan Yayınları, 1992.
- Akarsu, Bedia. *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Savaş Yayınları, 1984.
- Aksoy, Soner. "Mekkî-Medenî Süre Tespitinde Üslup ve Muhtevanın Önemi: İnsan Süresi Örneği". *Darulfunun İlahiyat [İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi]* 24/1 (2018), 49-69.
- Albayrak, Halis. *Kur'ân'ın Bütünlüğü Üzerine: Kur'ân'ın Kur'ân'la Tefsiri*. İstanbul: Şule Yayınları, 2011.
- Beydâvî, Ebû Saîd Nasiruddîn Abdullah b. Ömer b. Muhammed. *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't- Te'vil*. thk. el-Meraşeli, Muhammed Abdurrahmân. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabi, 1418.
- Corliss, Richard L. "Schleiermacher's Hermeneutics And It's Critics". *Religious Studies* 29 (1993).
- Derveze, Muhammed İzzet. *et-Tefsiru'l-Hadis*. 10 Cilt. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1383.
- Elik, Hasan - Coşkun, Muhammed. *Tevhit Mesajı*. İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2016.
- Endelüsî, Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yûsuf b. Hayyân. *el-Babru'l-Mubît fi't-Tefsîr*. thk. Sıdkî Muhammed Cemîl. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1420.
- Erten, Mevlüt. *Nass-Yorum İlişkisi*. Ankara: Ankara Okulu, 2013.
- Gelgeç, Sevim. *Kur'ân'ın Kur'ân'la Tefsiri Meselesi Tarihsel Süreç-Sorunlar-Öneriler*. İstanbul: İlahiyat Yayınları, 2021.
- Gengil, Veysel. *Mâtürîdî'de Tefsirin İmkânı*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2021.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *Tefsîrû't-Tabrîr ve't-Tenvîr*. 30 Cilt. Beyrut: Müessesetü't-Târîh, ts.
- İbn Kuteybe, Abdullah b. Müslim. *Te'vilü Müşkili'l-Kur'ân*. thk. Sa'd b. Necdet Ömer. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2014.

İbn Teymiyye, Takıyyüddîn. *Mecmû-u Fetâvâ*. 37 Cilt, ts.

Karataş, Ali. *İmam Mâturidî'nin Kur'an Anlayışı ve Kur'an'ı Kur'an'la Te'vil Yöntemi*. İstanbul: Yesevi Yayıncılık, 2014.

Kesler, Fatih. "Kur'an-ı Kerim'in Bütünselliği Üzerine Bir Yöntem Denemesi". *İslami Araştırmalar Dergisi* 15/4 (2002), 559-572.

Mâtüridî, Ebû Mansur Muhammed b. Mahmûd. *Te'vilâtü Ehlîs-Sünne*. thk. Mecdî Bâsellûm. 10 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005.

Merâgî, Ahmed b. Mustafa. *Tefsîru'l-Merâgî*. 30 Cilt. Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1946.

Muhâsibî, Hâris. *el-Akl ve Fehmül-Kur'an*. thk. Hüseyin el-Kuvvetli. Daru'l-Fıkr, 1971.

Nesefî, Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd Hâfızuddin. *Medârikü't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vil*. thk. Yusuf Ali Bedîvî. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1998.

Râzî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. el-Hasan b. el-Huseyn et-Teymî. *Mefâtihu'l-Ğayb*. Beyrut: Dâru İhyâit-Türâsî'l-Arabi, 1420.

Rızâ, Muhammed Reşîd. *Tefsîru'l-Menâr*. el-Hey'etü'l-Mısriyyeti'l-Âmmeti li'l-Kitâb, 1990.

Sıcak, Ahmet Sait. *Kur'an Tefsirinde Öznellik*. Ankara: Ankara Okulu, 2017.

Şinkitî, Muhammed Emîn. *Advâu'l-Beyân fi İdâbi'l-Kur'an bi'l-Kur'an*. 10 Cilt. Kâhire: Daru'l-Hadîs, 2006.

Taberî, Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Kesîr b. Gâlib el-Âmulî Ebû Cafer. *Câmiu'l-Beyân fi Te'vili'l-Kur'an*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. 24 Cilt. Müessesetü'r-Risâle, 2000.

Tabersî, Emîn el-İslâm Ebî Ali el-Fadl b. Hasen, *Mecmeu'l-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'an*, Beyrut, Dâru'l-Murtedâ, 1427/2006.

Topaloğlu, Bekir. "Matüridî-Tefsir İlmindeki Yeri". C. 28. Ankara: Diyanet İslam Ansiklopedisi, 2003.

Zeccâc, İbrahim b. Es-Seriyy b. Sehl Ebû İshâk. *Meâni'l-Kur'an ve İrâbuhû*. thk. Abdülcelil Abduh Şelbî. 5 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1988.

Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Havârizmî. *el-Keşşâf An Hakâiki't-Tenzil ve Uyûni't-Te'vil fi Vucûbi't-Te'vil*. thk. Abdürrezzâk el-Mehdi. 4 Cilt. Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, ts.

Zemlekânî, Kemâleddin Abdü'l-Vâhid b. Abdü'l-Kerîm. *el-Burhân el-Kâşif An İcâzi'l-Kur'ân*. thk. Hadice el-Hadîdi - Ahmed Matlûb. Bağdat: Matbaatü'l-Ânî, 1974.

Zürkânî, Muhammed Abdülazîm. *Menabilu'l-İrfan fi Ulumi'l-Kur'ân*. thk. Bedi' Seyyid el-Lihâm. Suriye: Daru Kuteybe, 2010.